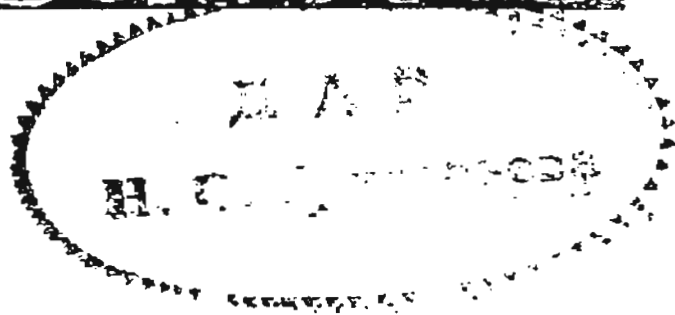

Н. С. ТАРАБУКИН

Күннү

ТАЛТЪЫБЫН

САХА СИРИНЭЭБИ КИНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА

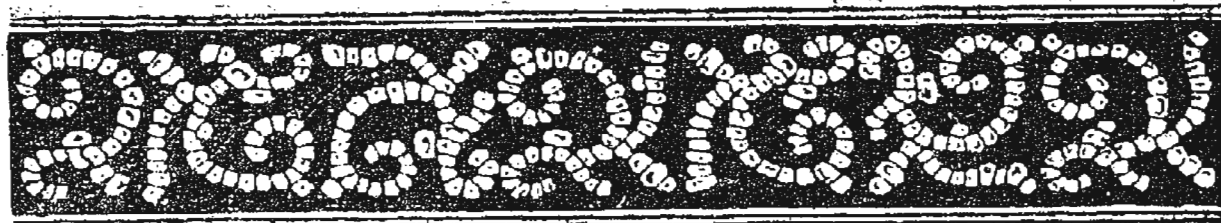
Якутскай—1960

50005

Г. М. Васильев тылбаастара
уонна аан тыла.

В. Д. Лебедев хомуйан оҥоһууга,
хос быһаарыылара усина редакцията.

Е. М. Шапошников ойуулара.

КҮН ЫРЫАҢЫТА

Эвен поэта Николай Саввич Тарабукин аата литератураҕа киэнник биллэн кэрэхсэнэ илик. Ол гынан баран, кинини бу советскай үйэҕэ саҥа суруктаммыт хотугу биир саамай кыра омук — эвен норуотун литературатын төрүттээбит суруйааччы быһыытынан өрүү билинэн ахталлар. Сөбөтох ол да иһин ити кыракый норуот биллибэт-көстүбэт сэмэй суруйааччытын аатыгар уонна айымньыларыгар бэйэтэ биир туспа кэрэхсэбил хайаан да баар буолуох тустаах. Ол буолан баран поэт, биллэн турар, бэйэтин төрөөбүт тылынан киэнник тарҕанар киэн ааҕааччыга тийэр кыаҕа суох. Эвен тылынан ааҕааччы олус аҕыйах. Арай атын омук тылынан, тылбаас эрэ көмөтүнэн кини киэнник тарҕанан, киэн ааҕааччытын булуон сөптөөх. Оччоҕо эрэ кини дьингнээх миэстэтэ уонна суолтата литератураҕа бигэтик көстүөх этэ. Нуучча тылынан тахсыбыт урукку аҕыйах тылбаастар уус-уран өттүнэн улахан итэҕэстээх буоланнар ааҕааччыны астыннарар, биһирэтэр күүстэрэ суох. Инньэ гынан бэчээккэ арыт Н. Тарабукины хайы-үйэ «умнуллан эрэр» суруйааччынан эмиэ да ахтан аһараллар.

Ол эрээри поэт дьылҕата — кини айымньыларын суолтатынан уонна үйэтинэн быһаарыллар. Элбэх өттүнэн кэрэ бэлиэтик көстөр эвен поэтын айымньылара хаһан даҕаны умнуллан сүппэт исторической уонна литературнай суолталаахтар. Ол туһунан этиэх иннинэ, поэт олобун уонна үлэтин сорох чахчыларын кытта ааҕааччыны билсиппиннэрэр наадалаах.

Николай Саввич Тарабукин 1910 сыллаахха күһүөрү, атырдьах ыйын саҕана, төрөөбүтэ. Төрөөбүт сирэ — хоту Муома оройуона

Энэлээх нэһилиэгэ. Төрөппүттэрэ көһө сылдьар олохтоох дьадаҥы булчут эвеннэр. Кини бэйэтин төрөөбүт-үөскээбит олобуу ис быһыытын-майгытын «Оҕо эрдэхтээбим» диэн автобиографическай сэфэнигэр адьас тыыннаах кыраасканан ойуулаан көрдөрөр. Манна, кини бэрт кыра эрдэҥинэ аҕата өлөн, ийэтин кытта тулаайах хаалан кытаанах ыар кыһалҕаны, элбэх эрэһи көрөн итиллибитин сэфэргиир. Тыыннаах эрэ буолар иһин охсуһар бу тыйыс дьылҕалаах олох ааҕааччыга бэрт элбэҥи этэр. Ити буолар эвен норуота үйэ-саас тухары өнүйбэтэх, үөтэлээбэтэх былыргы аас-туор, хараҥа олоҕо. Сэфэн бүтэр тинһэбэр: «Исполком уола» диэн лоскуйга Н. Тарабукин, Советскай былаас буолан, интернат көмөтүнэн, оскуолаҕа үөрэнэн саҥа сырдык киэҥ суолга үктэммитэ көстөр.

Н. С. Тарабукин онтон ыла элбэх сыл үөрэнэн, кэлин 1937 сыллаахха Ленинградтааҕы Хотугу норуоттар институттарын бүтэрбитэ. Ленинградка үөрэнэ сылдьыбыт дьыллара кини олоҕор саамай кэрэ кэм. Бу кэмгэ кини билиитэ-көрүүтэ кэҥээбитэ, өйө-санаата сиппитэ. Киэҥ общественной интэриэстэммитэ. Төрөөбүт тылынан буквары уонна онтон да атын оскуолаҕа үөрэнэр киингэлэри онгорсубута. Литературнай айар үлэҕэ аан-маҥнай кирибитэ. Оччолорго кини утуу-субуу үс киингэни бэчээттэппитэ: үөһө ахтылыбыт сэфэни уонна «Тайҕа ырыалара», «Кыһыл көмүс кыыс көтүүтэ» диэн хоһоон хомуурунньуктарын.

Үөрэҥин бүтэрээт, Н. С. Тарабукин төрөөбүт Хоту дойдутугар төннүбүтэ. Манна бастаан Усть-Яна оройуонугар Силээннээх нэһилиэгэр икки сыл устата учууталлаабыта. Ол кэнниттэн олохтоох оройуонугар Муомаҕа эргиллибитэ. Бу кэмгэ, Аҕа дойду улгуу сэринтэ саҕаланан, дойду олоҕор ыарахан дьыллар-күннэр кэлбитэрэ. Тарабукин ол сылларга уопсастыба олоҕор активнай кыттыыны ылбыта, араас культурнай уонна хаһаайыстыбаннай үлэлэргэ сылдьыбыта. Түүлээхситинэн эмнэ үлэлээбитэ. Ол гынан баран, кини ханнык да үлэҕэ сылдьыбытын иһин кылаабынай дьарыгынан төрөөбүт норуотун тылын-өһүн, фольклорун үөрэтии буолар этэ. Ону тэҥинэн кини туох баар сыратын, өйүн-санаатын бүтүннүү, литературнай айар үлэҕэ — саамай таптыыр идэтигэр уурбута.

Суруйааччы быһыытынан Н. С. Тарабукин кэлин сылларга улам үүнэн-ситэн испитэ көстөр. Элбэх саҥа суруйуулары айбытын уонна саҕалаабытын таһынан, поэт өссө урут бэчээттэппит ырыаларын-хоһооннорун туой хат-хат көрөн уларытан оҥортуура. Онон сорох айымньыларга хас да тус-туспа варианттардаах буолбуттар. Кини саныы түстэр эрэ хоһооннорун хайдах баҕарар уларытан таһаарар кыахтааҕа көстөр. Ол гынан баран, хата онтукатын үксүгэр ситэрбэккэ хаалларар эбит. Ситэрэн-хоторон үлэлииргэ, ис-дьингэр, киинэхэ усулуобуйа да суоҕа. Поэт бэйэтин айым-

ныларын ханна да бэчээттэтэр кыаҕа көстүбэтэҕэ. Сэри саҕала-
нарын кытта кини Ленинграды кытта сибээһэ букатын быстыбыта.
Оттон Якутскайга оччотооҕуга эвен тылынан кинигэ таһаарар
кыах суоҕа. Саха суруйааччыларын кытта поэт ыраахтан олорон
суруйса уонна бэйэтин тылынан суруйбут айымньыларын ыта са-
таабыта да, онтон туох да практической түмүк тахсыбатаҕа. Онон
литературнай сибээһэ быстан, соботоҕун дойду уһугар ойдон
хаалбыт, ханнык да бэчээттэнэр усулуобуйата суох буолбут эвен
поэта бэрт уустук, күчүмэҕэй балаһыанньаҕа киирбитэ. Кини айар
үлэнэн төһө да дьарыктаммытын иһин, бу үлэтэ киниэхэ туох да
туһата, хоруйа суох хайдах эрэ тус бэйэ дьыалатын курдук буо-
лан хаалбыта. Ол да буоллар кини суруйар идэтин бырахпатаҕа.
Суруйбакка сатаан ингэн-батаан сылдьар кыаҕа да суоҕа. Ол буолан
баран, бэйэтин төрөөбүт истэр тылынан аҕыйах нэһилиэнньэлээх
сиргэ, чыычдаах кэриэтэ, бэйэтэ бэйэтигэр кэрэ ырыаһыт буолбута.
Арай бииргэ сылдьар чугас доҕотторугар, табаарыстарыгар суруйбут
ырыаларын-хоһооннорун хам-түм көрдөттүүрү эбэтэр ааҕан дуу, ыл-
лаан дуу иһитиннэрэрэ. Сэри сылларыгар поэт «Гитлергэ абаты-
йы», «12 ый» энгин диэн актуальной темаларга хас да хоһоону су-
руйбут. Ону таһынан сэри бүтүтүн кэннэ 1949 сыллааҕы биир
чааһынай суругуттан көрдөххө «Улуу нуучча норуотун кыайытын
туһунан суруйан бүтэрэн эрэбин» диэн бэлиэтээбитэ эмиэ баар. Ол
гынан баран, ити суруйуута кини хаалбыт кумааҕыларыгар көс-
түбэт.

Киэнник тарҕанар, биллэр-көстөр кыаҕа суох буолан, Тарабукин
литературнай үлэтэ бэйэтин бириэмэтигэр ситэ кыайан сыаналам-
матаҕа. Ол эрэри суруйааччыны ыкса билэр чугас доҕотторо,
кини айар үлэтин толору сыаналыыр, өйдүүр эбиттэр. Ол туһунан
1949 сыллаахха от ыйын 12 күнүнээҕи Никулин суруга чуолкайдык
туоһулуур. Бу кыра үөрэхтээх эвен киһитэ поэтка суруйбут чааһы-
най суругар букурдук диэбит: «Эн бүтүн норуот культуратын иһин
үлэлииргин олус ис сүрэхтэн үөрэбин».. Ити судургу, дьин
ис сүрэхтэн тахсар истин тыллар бэрт элбэҕи этэллэр.

Кырдык, төрөөбүт норуотун культуратыгар туох эмэ кылааты
онорон уопсай кэрэхсэбилгэ таһаарар баҕа — эвен бастакы поэтын
бүтүн олоҕун сыала этэ. Бу сыалга кини бэйэтин сэмэй, чуумпу
олоҕун бүтүннүү анаабыта. Кини хаһан даҕаны биллэ-көстө
сатаабат, ис дууһатын таһыгар илдьэ сылдьыбат киһи этэ. Бэйэтэ
санаатын кытта үксүн айылҕа ортотугар, төрөөбүт-үөскээбит үгэ-
һинэн соботоҕун сылдьарын таптыыра. Арай кыра оҕолору, биитэр
кырдыбаастары кытта арыт күннүктээн ыаһахтаһар идэлээх этэ
диэн кэпсииллэр. Ол курдук сылдьан, бэрт мөлтөх доруобуйалаах,
атын үлэни-хамнаһы соччо кыайбат-хоппот буолбут, бэйэтин

иннин, олобун-дьаһабын да аанһа көрүммэт, наһаа сэмэй, симиттигэс поэт тihэх сылларыгар үгүс күчүмэбэйдэри, ыарахан түбэлтэлэри көрсүбүтэ.. Уһугар тийэн, Н. С. Тарабукин 1950 сыллаахха ахсынһы ый 14 күнүгэр сүрэбин ыарытынан соһумардык өлбүтэ. Поэт литературнай наследствота, суруйбут кумаабылара толору көстөн, кыайан хомуллубакка хаалбыттара. Быстах-остох кумаабылара Тыл, литература уонна история институтун рукописнай фонугар тиксибиттэрэ. Ол эрэ кумаабылар поэт айар үлэтин тihэх кэмин туоһулууллар.

* * *

Н. С. Тарабукин поэт быһыытынан бэйэтэ соботобун кимтэн да туспа литературнай миэстэлээх. Кини дьылбата — эвен норуотун саҥа культуратын дьылбата. Кини тыла-өһө, ойуулуур кырааската, образтыр системата — барыта эвен народнай поэзиятын кытта биир төрүттээх. Оттон поэзиятын ис хоһооно кини төрөөбүт Хотугу дойдутун олобун кытта араарыллыбат ыкса ситимнээх. Кырдык даһаны, бэйэтэ этэрин курдук, кини ырыата-хоһооно бүтүннүү

Тон дойду буоруттан
Туллубат тууралаах,
Хоту дойду кунуһуттан
Хонһубат силистээх,
Тайба, таас быһыттан
Тардыһар тымырдаах...

Ити дьин чахчы! Эвен норуотун бастакы поэта, Н. С. Тарабукин, үйэлэр тухары тонгон, иһийэн турбут хотугу киэн тайба биир маннайгы ырыаһыта — Саҥа үйэ күнүн көрсө ыллаабыт маннайгы ырыа чыычааба. Кини советскай үйэбэ Хотугу уһук кыраай биир саамай хаалынһаан олохтоох кыра норуотун литературатын төрүттээн, уус-уран тылын поэзия үрдүк кэрдийиһигэр көтөбөн, маны ким да мэлдьэспэт культурнай историческай чахчы онордо. Ол, биллэн турар, кэрэхсэбилэ — бэрт киэн, суолтата — улахан.

Ону таһынан, Н. С. Тарабукин, эвен поэта буоларын быһыытынан, өссө биир туспа ойуччу туруоруллар литературнай-историческай суолталаах. Кини поэзията бүтүннүү хайдах эрэ улуу Пушкин өлбөт үйэлээх «Памяттигар» эппиэттээһин курдук, ити кэрэ кэскиллээх кэриэс тыл тиллнитин курдук майгыннанан сайдыбыт эбит. Биллэрин курдук, А. С. Пушкин ол «Памятник» диэн хоһоонугар норуоттар добордоһууларын знаматын аан бастаан үрдүктүк өрө көтөхпүтэ. Кини оччотообуга «дьинкэй» аатырбыт тонус

тыллаах кэнэбэһин-кэнэбэс үөрөхтээх омуктар кэксэлэригэр хайаан да киирсиэбэ диэн эрэлин эппитэ:

«Мин аалпынан туолуо бүтүн улуу Русь иитэ,
Миигин ааттыа манна туох баар омук,
Славян бардам сиэнэ, фиин, билигини дьийкэй
Тонус, степь иччитэ калмык».

(А. С. Пушкин).

Итиннэхэ быһаччы эппиэт курдук анаан, Н. С. Тарабукин «Пушкин кэриэһэ» диэн хоһоонун суруйбута кэстөр. Эвен поэта бу хоһоонугар «ырыа ыраахтаабыта Пушкин» эвениэр курдук кыра омуктары дьин «ыраас сүрэбинэн» ахтыбытын, кинилэр кэнэбэски кэскиллэрин туһунан сырдык ыратын эппитин үтүө кэриэс быһыытынан сыаналыыр. Бу кэриэс бары норуоттары көңүл суолугар, үөрэх сырдыгар биир быраатты буолан түмсэргэ ыңыраар дириг идеятын, Н. С. Тарабукин «туох баар тыннаах бары мустар» ыраас сүүрүгэр холуйар. Бу сүүрүгү «күн сириин хаһан да уолбат тымырынан» ааттыыр. Ол гэннэ поэт бэйэтин төрөөбүт норуотун—эвен тыллаабы барытын «ыраахтан-ыраахха» бу улуу кэриэһи батыһарга ыңыраар.

Эвен поэта улуу Пушкинтан, ханнык да дьиннээх поэзия олобу, айылҕаны уонна кинини таптыыртан үөскүүр төрүт сокуонун өйдөөбүтэ кэстөр. Ол курдук, кини поэзия (искусства уолсайынан) дьон дууһатын биир онорорун, бары омук дьонун сүрэбин холбуур суолтатын этэр. Оннук «Күн сырдыгын таптаан» диэн ааттаммыт кини биир бастын, программнай хоһоонун ис өйдөбүлэ. Хоһоонго манньк этиллэр:

«Дьэ дикти! Поэт сылдыар тыатыгар
Күн даһаны уотун сырдыга
Ордук дьэрэлийэ тупсан тыгар,—
Оннук бэрт өртөн өс-тыл кырдыга.
Мин да Пушкин курдук өрүкүйдүм,
Ол иһин поэт буоллабым диибин:
Мин да нууччалыы туойуохпун көбүйдүм,
Ол иһин бары омук хаана биир диибин»...

Манна кэстөр тиһэх строкалар, ыраабынан да буоллар, А. С. Пушкин «Языковка» диэн биллэр хоһоонун санатыах курдук өйдөбүлү көбүтэллэр. Онно Пушкин бэйэтин үйэтинээби поэты, Языковы, «биир хаан, биир дууһа быраатынан» ааттаан туран, букурдук суруйбуттаах!

«Былыр былыргыттан поэттар
Быраатты биир союзтаахтар,
Биир үгэр тагаралаахтар,
Биир төлөннүрэр уоттаахтар»...

Эвен поэта Пушкин тематыгар хас да төгүл төхтүрүйэн эргиллибитэ түбэһиэхчэ буолбатах. Биллэн турар, Н. С. Тарабукин хоһоонун уус-уран уратыларыгар, ис эгэлгэлэригэр Пушкин чопчу сабыдыала баар диэн ким да этиэ суоҕа. Ол да буоллар, эвен поэтын бэйэтэ туспа эвенни уратылаах хоһоонноругар хайа эрэ өттүнэн улуу Пушкин поэзиятын аламай күнүн сырдыга сандаарыччы тыган ааспыта ҕуо көстөргө дылы. Тарабукин поэзията ол курдук ис-иһиттэн олоххо үөрэр, айылҕаны уонна киһини таптыыр үрдүк өрүкүйүүлээх, тырымнас ыраас, сырдык тыыннаах.

Н. С. Тарабукин — советскай үйэҕэ Хотугу дойду биир кэрэхсэбиллээх, бэлиэ поэта. Кини уус-уран өттүнэн элбэх уратылаах, элбэх солундук, туспатык көстөр өрүттээх. Ол кини талааныттан эрэ буолбатах, кылаабынайа, эвен фольклоруттан уонна тылын уус-уран уратыларыттан төрүттэнэн тахсар. Тарабукин хоһуйар, образтыыр систематын саамай эргийэр киинэ — *Күн обраһа*. «Күнүнэн» кини ҕуох баар үчүгэйи, кэрэни, олох үөрүүтүн, сайдытын—бүтүннүү дьүһүннүүр. Биллэрин курдук, күн обраһа ханнык баҕарар норуот поэзиятыгар, литературатыгар киэнник туттуллар. Ол эрээри эвен нэр курдук хотугу курдааһын нөҕүө өттүгэр олорор омуктарга күн обраһа туспа ураты киэн суолталанара биллэн турар. Икки-үс ый устата күнэ суох им балай уонна тымныы полярнай түүннэргэ ҕуук тордоххо хааттаран олорор дьон сүрүбэр-быарыгар күн ахтылҕана диригиник инэн, элбэх эгэлгэлэнэн үөскүөхтээх. Онтон төрүттээн Хотугу норуоттар күнү адьас тагара онгостон үгэр-сүктөр буолтара. Полярнай түүн кэнниттэн күн көстүүтэ кинилэргэ үчүгэй кэм кэлэн иһэрин бэлиэтиир. Оттон күн уота итийиитэ—саамай дьоллоох, кэрэ кэмнэ тийиингэ тэнгэнэр. Ити кэм үөрүүтүн Н. С. Тарабукин «Оҕо эрдэхтээҕим» диэн сэһэнин сорох лоскуйдарыгар («Саас кэллнитэ», «Күөх чэлгиэн саас» диэннэргэ) дьин тыыннаах кыраасканан хартыыналыыр. Поэт айымньыларыгар, уопсайынан ыллахха, күн агардас айылҕа көстүүтэ эрэ буолбатах. Эппит курдук, ити бэрт киэн, бэрт элбэх өйдөбүллээх бэлиэ—символическай образ. Арыт поэт сүрүбэ «күнгэ көбүйэр», кини суола күн «сардагатынан ыйыллар», мунаахсыйдабына — «күн этиэн буолаарай?» диэн ыйытар, күн уота «тордоххо тобулу инэр», «тонмуттары ириэрэр», «өлүөбү да тириэрэр»... Ити образтар бары сирэй өйдөбүллэрин таһынан, сыһыаннара, сибээстэрэ, улаҕа өттүлэрэ үгүс. Ардыгар «Күн обраһынан» поэт бэйэтин төрөөбүт Хоту дойдутугар саҥа олох, саҥа үйэ

сарсыардатын, эбэтэр сардангалаах сааскы кэмин дьүһүннээн этэрэ кестөр. Онон, сорофор киниэхэ, Күн — хоту дойдуга сырдык олобу ажалбыт Улуу Октябрь күнэ буолан өйдөбүлэ диринээн, кэнээн тахсар. Ол курдук поэт «Ленин сокуона күүстээх» диэн биир кылаабынай айымньытыгар туох баар тыыннаабы, олобу, үүнэри-үөскүүрү — барытын айа турар күүстээх күн сырдыгын бэрт табыгастаахтык, дирин ис хоһоонноохтук уус-уран холоонунга туһанарын көрөбүт. Итиннэ хоһоон хас биирдии строфатын ахсын хатылаан этиллэр:

Күн сырдыгар тэҥнээх
Ленин сокуона күүстээх —

диэн поэтической формула марксизм-ленинизм сокуоннарын айылҕа уонна история барыны кыайар мүччүрүйбэт — объективной сокуоннарыгар тэҥнээн, дьинг философскай далааһыннаах киэн түмүгү онорорго көмөлөһөр. Онон хоһоон идейнай күүрээһэ, итэбэтэр күүһэ холобура суох улаатар.

Н. С. Тарабукин метафорической образтааһыны, атыннык эттэххэ, тыл сыһыанын кэнэтэн, кубулдьутан, улаҕалаан этиини элбэхтик туттуута эвен народной поэзиятын үгэһин кытта ыкса ситимнээх эбит. Эвенниг народной ырыаҕа саныыр санааны тыл атын суолтатынан ханалытан этэр үгэс киэнник сайдыбыт. Холобур, ырыаҕа «сыыдам хайыһар» (Холторук мэрэнтэ) диэн хоһуун булчут киһини хоһуйан этэллэр. Оттон хардарыта туойсууга, ескө «буур таба» (гилдык) туһунан этиллэр буоллабына, ол аата сиппит эр-киһи туойуллара сэрэйиллиэх тустаах, биитэр босхо сылдыар «субан таба» (дэлмийэ) туойуллар буоллабына, ол уол оҕото биллэр, оттон «тыһы таба» (һьамичан) ахтыллар, туойуллар буоллун да, ол дьахтар эбэтэр кыыс оҕо диэн өйдөнүллүөх тустаах. Холобур, маннык туойуу-ырыа баар:

Көлүллүбэтэх көгүл сылдыар табаны,
Көрөммүн, олус да ымсыырдым.
Манчык табам быатынан
Маамыктаан ыламмын.
Ыңгырым унга үүтүгэр
Ыксары тардан баайдарбыан.

Манна, дьингэр, таба туһунан ылланар буолбатах. Ити курдук кыыс дуу, дьахтар дуу эдэр уолан киһини таптал оҕурунан сөрөөн ыксатыгар чугас илдэ сылдыаһын баҕарар санаатын этэр эбит.

Ити курдук тыл тустаах өйдөбүлүнэн эрэ буолбакка, кини атын сыһыанынан, кэтэх суолтатынан саныыр санааны кубулдьутан об-

разтааһын ханһык баҕарар поэзияҕа баар, элбэхтик туттуллар ньыма буолар. Ол гынан баран, ити эвен норуотун бэрт былыргы төрүттээх фольклоругар уонна Н. С. Тарабукин «Күнү туойар» поэзиятыгар олус характернайа харахха бырабыллар. Эвен поэзиятын ити дьикти бэлиэтин болҕойон көрөр уонна таба сыаналыыр наадатыгар, хайдах эрэ былыргы индийскай поэзия теориятын туһунан суруйалларын манна ахтан аһарарга тоҕоостоох курдук. Былыргы Индия үөрэхтээхтэрэ поэзия теориятын туһунан үс суол үөрэҕи (сокуону) олохтообуттар эбит.

1) *аланкара* диэн туһунан — хоһоон тас форматын, тылын-өһүн араас киэргэллэрин, холобур, рифма, аллитерация, ол-бу ойуулуур ньымалар тустарынан үөрэх;

2) *раса* туһунан—хоһоонго быһаччы ис санааны, араас эгэлгэ иэйиини, долгуйууну тыл сирэй суолтатынан сатаан биэрэр туһунан үөрэх;

3) *дхвани* диэн — хоһоонго бэйэтигэр тылынан быһаччы этиллибэтэр даҕаны, тыл обраһын хайа-эмэ ыраах сыһыанынан ой-дуораанын кэриэтэ ааҕааччы айар фантазиятыгар санга эбии өйү-санааны көбүтэр туһунан үөрэх.

Манна бастакы үөрэххэ олоҕурбут, ол аата тас киэргэли, форманы эрэ тутуһан суруллубут хоһоон поэзия саамай алын, намыһах кэрдийиҥигэр киирсэр эбит. Оттон иккис үөрэххэ олоҕуран, ис санааны ааҕааччыга тиэрдэр гына суруллубут хоһоон поэзия ортоку кэрдийиҥигэр турарынан сыаналанар эбит. Тигэһэр, үһүс сокуонга олоҕуран, тас формата уонна кэстөр ис хоһооно ситэри этиллибитин таһынан, ааҕааччы фантазиятын оонньотор, этиллибэтэх санаалары, сыһыаннары көбүтэр, үгүс киэн өйдөбүллээхтик суруллубут хоһоонор поэзия саамай үрдүк, үһүс кэрдийиҥигэр дьингнээх поэзияҕа киирэр эбиттэр. Онон дьингнээх поэзия, индийскэй поэтика сокуонунан, өйдөбүлэ тылынан сирэй этиллибит ис-хоһоонунан эрэ мунурдаммакка, кини сыһыана киэҥинэн, көбүтэр санаата элбэҕинэн сыаналаных тустаах. Холобур, В. Белинскэй этэрин курдук, киниэхэ «туох эрэ таба туттарбат» («нечто неуловимое»), ситтэрбэт кэрэ баар буолуохтаах. Итини классическай холобурунан биримиэрдээн өйдүөҕү баҕардахха, М. Ю. Лермонтов «Бэс» диэн биллэр хоһоонун ылан көрүөххэ сөп. Бу хоһоонго автор соботох үүммүт бэс, хотугу дойдуга чонкуйа кырыаран туран, собуруу итин сиргэ үүнэр кэрэ пальманы түһээн көрөрүн туһунан кэпсиир. Итиниэхэ ойууламмат хартынанан сирэйинэн өйдүөтөххэ — айылҕа биир дьикти кэстүүтүн эрэ курдук. Ол гынан баран, дьингэр, ити хоһоон ис өйдөбүлэ атын, тылынан этиллибитинээҕэр быдан киэн. Ону ааҕааччы бэйэтэ араас усулуобуйаларга араас өрүттээн өйдүөн сөп.

Н. С. Тарабукин даҕаны поэзията, омос көрдөххө төһө да судур-

гу курдук буоллар, этэргэ дылы, эмиэ «иһэ истээх». Кини да туттар тыла үксүгэр элбэх суолталаах, киэнг өйдөбүллээх. Киниэхэ образтыыр систематыгар, үгэс быһыытынан, айылҕа көстүүлэрэ үгүс. Поэт айылҕаны кытта биир тыынынан тыынар, биир олобунан олорор курдук. Кини бэйэтин ис дууһатын айылҕа көстүүтүнэн, өгүнэн дьүһүннээн этэр. Кинини айылҕа тылын тылбаасчыта диэххэ сөп. Ол буолар — кини эвеннии народнайа уонна уратыта.

Поэт дыингнээх тайҕа оҥотун, булчут эвен хараҕынан, кулгаабынан тулалыыр айылҕатын кыраҕытык көрөр, сэргэхтик истэр. Төрөөбүт тайҕата туох баар тыастыын-уустуун, өгнүүн-дьүһүннүүн киниэхэ ингэн сымдарга дылы. Сир-дойду, от-мас, харамай — барыта киниэхэ киһитийэн, дууһаланан көстөр. Кини санаатын этиитэ, эгэлгэ иэйиитэ үксүн онон тахсар. Ол курдук, холобур, кини бэйэтин норуотун кыһалҕатын, аас-туор олобун күһүнгү хобдох дьүһүнүнэн күлүктээн бэрт кэмчитик да буоллар сытытык этэн ааһыаҕа.

«Очуос таастар, — диир кини, — төбөлөрө кырыаран, аастыйбыт баттахтаах оҕонньоттор сэхэргэһэ мустубуттарын курдуктар.... Тииттэр, тирэх мастер эмиэ чонкуйа кырыарбыттар. Хайдах эрэ тонмут, хоргуйбут курдуктар...»

Оттон саас кэлиитин дьүһүннүүрүн ылан көрүн: хайдахтаах курдук көгүл, холку, дэлэгэй олобуй, үөрүүнүй? — «Муустар сыарбаҕа олорор курдук үрүт-үөһэ сүксэн көһөн күүгүнүүлэр. Күнтэн күрүүлэр... Аламай күн агардас үчүгэйи эрэ аҕалар. Сири-дойдуну көгүллүк, холкутук тыыннарар. Тииттэри, тирэхтэри уһугуннарар. Үрэхтэр уу тыаһынан, сүүрүк уонна долгун тылынан ыраастык, дьэнкэтик ыллыыллар. Күөллэрбит үөрүүлэриттэн уулара таһымныар диэри эппэйэллэр...»

Ити барыта тайҕа булчут омуктарын олобун кытта биир тыыннаахтык, сыһыаннаахтык өйдөнөр.

Эвен суруйааччыта улаханы даҕаны арыт аҕыйах тылынан, художник биирдэ-иккитэ тардар кэмчи сурааһынын кэриэтэ уонна киһи үөйбэтэх өттүттэн ойуулаан көрдөрөр. Кини автобиографической сэхэнигэр баай уонна дьаданы эвеннэр кылаассабай сыһыаннарын, утарсыыларын анаан суруйбатах курдук. Ол эрээри бу боппурус биир кыра эпизодка аһара чабылхайдык бэриллэр. Сэхэн геройа, дьаданы уонна тулаайах оҕо баай эвен оҕолорун кытта таба манаһар. Кини аһа суох, хара уунан чэйдиир, оттон анарааҕылар сыалаах эти сии-сии хаадбылыыллар: «Эн табан суох, аҕан суох буолангыт ити ууну эрэ иһэҥин, оттон сыаны сиэтэргин минньигэһиттэн арааһа тутта барыан, өлүөг этэ», — диэн. Итини кини киһэ дьонугар кэлсиир, онуоха ийэтэ марылаччы ыты түһэр, эһэтэ хаһан да уордайбатаҕын уордайар, абаламматаҕын абаланар.

Баай, дьадагы туһунан итинтэн ордук суруйар наадата суох курдук. Оннук күүстээх, долгутуулаах, оннук диринг өйдөбүллээх. Суруйааччы эвен ис олобун ойуулуур кырааската эмиэ итинник кэмчи уонна сытыы. Булчут этэрбэһэ хааннаах кэллэбинэ, кэтэһэн, аһан-туоран олорор кэргэттэригэр улахан үөрүү. Ханник эмэ таба хараба, тобук сыата, муос, чоонку сиэнэр буоллабына, ол саамай үөрүүлээх үтүө киэһэ. Булчут эвен «элбэх эти хатардыбыт» диэн кэпсиир буоллабына, ол саамай байылыат олох. Итинник бэлиэлэр эвен норуотун урукку олобун дьылбатын туһунан үгүһү санаталлар, өйдөтөллөр. Биирдии да этии ис хоһооно киэн, элбэх.

Тарабукин бэйэтэ туспа хоһоон маастара. Кини хоһооно истэргэ олус музыкальной, мелодичнай. Тыла-өһө оҕолуу судургу, истиг. Оноро сатаан, уустугурдан этии киниэхэ суох. Ол гынан баран эвен тылын ойуулуур уратылары атын тылга кыайан бэриллэбэтэ элбэх. Онон кини поэзиятын бары уратытын сүтэрбэксэ туран, Тарабукин хоһооннорун тэн күүстээх гына тылбаастыыр бэрт ыарахан. Кинини кытта арай тылбаастыыр бэйэ тылын күүһүнэн эрэ хатыһахха сөп. Бу тылбаастары эвен поэзиятын, ол иһигэр Тарабукин айымньытын үөрэппит В. Д. Лебедев подстрочниктарынан уонна тылыннан сиһилии комментарийдарынан көмөлөһүннэрэн оҕоһулунна. Поэт хоһоонун хас тылын, обраһын, ритмикэтин, дорбоонун тустарынан сиһилии быһаарыыны ылбакка, үчүгэйдик үөрэтэн өйдүөбэксэ эрэ, кинини табан тылбаастыахха сатамат.

Бу кинигэҕэ Н. С. Тарабукин турут бэчээттэммит айымньыларыттан уонна бэчээксэ хаһан да тахса илик суруйууларыттан сүүмэрдээн ылан, эвенни оригиналыттан тылбаастанна уонна киллэрилиннэ. Поэт литературнай наследствотын толору таһаары мантан антах чинчийэр, текстологической үлэни кытта бииргэ оҕоһуллуон сөп. Ону күүппэксэ эрэ, биһиги эвен бастакы суруйааччыта Н. С. Тарабукин быйыл төрөөбүтэ 50 сылын туолар юбилейыгар анаан, кини талыллыбыт айымньыларын саха ааҕааччыларыгар аан-маннай билсиһиннэрэр баҕаттан бу кыракий кинигэни оҕордубут.

Георгий Васильев.

ЛЕНИН СОКУОНА КҮҮСТЭЭХ

*Харанганы сьрдык халбарьтар,
Түүнү сарсыарда солбуйар,
Утуйбут уһуктан сэргэхсийэр,
Олох устан дэбилиийэр —*

*Күн сьрдыгар тэннээх
Ленин сокуона күүстээх!*

*Тымныыны итии кыайар,
Кыһыны саас солбуйар,
Тонмут ирэн чэмэлийэр,
Хагдарыйбыт хаттаан чэлгийэр —*

*Күн сьрдыгар тэннээх
Ленин сокуона күүстээх!*

*Дьайы үтүө дьалбарьтар,
Дьол сору-муну солбуйар,
Мунчаарбыт үөрэн өрөгөйдүүр,
Өлбүт оннугар сана үөскүүр —*

*Күн сьрдыгар тэннээх
Ленин сокуона күүстээх!*

Аллараангы дабайар кыахтаах,
Кыра да улаатар аналлаах,
Мөлтөх күүһүрэн кэлээччи,
Эргэ саңардыллан иһээччи —

Күн сүрдүгэр тэннээх
Ленин сокуона күүстээх!

Баайы дьадаңы баһыйар,
Баттаммыт барҕаран тахсар,
Самныбыт саргыта сабырыйар,
Саңа үйэ эргэни солбуйар.

Күн сүрдүгэр тэннээх
Ленин сокуона күүстээх!

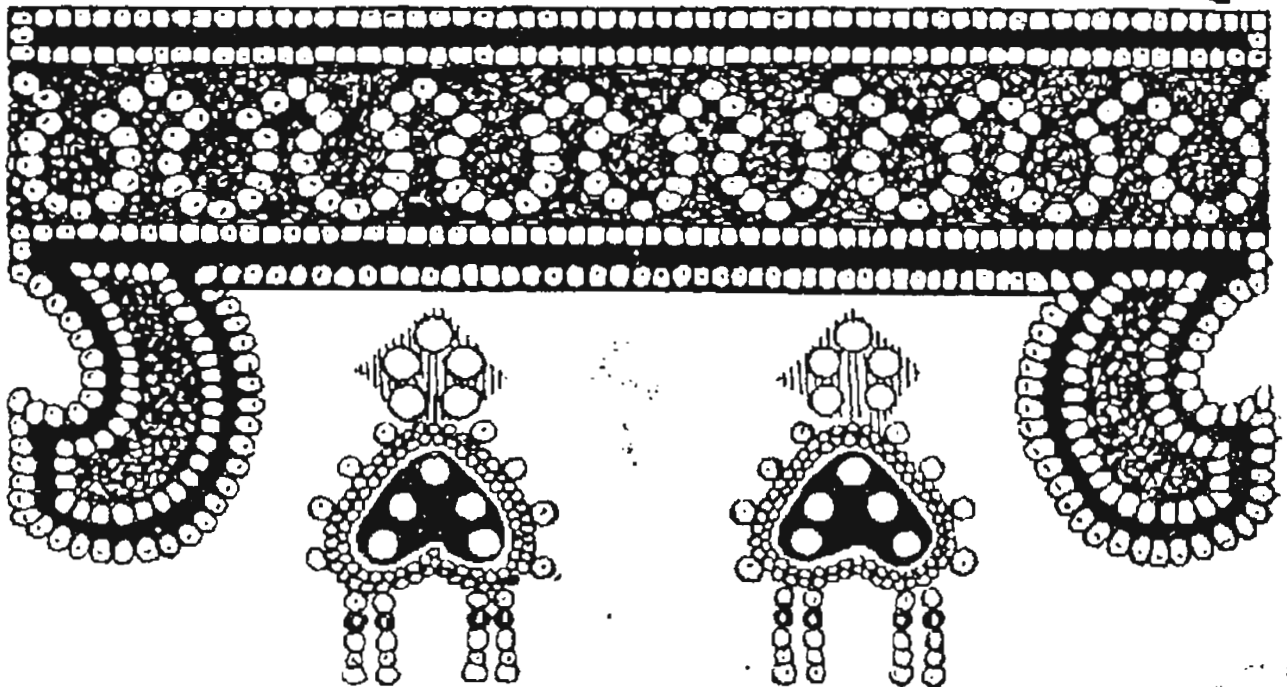

ОБО ЭРДЭХТЭЭБИМ

(СЭНЭН)

КЫРА ЭРДЭХПИНЭ

Күммүт табыста,
Көмүс уотун ыста, —
От-мас чалгийэн,
Уһ, гунна сир-Ийэм.

* * *

Иэһии биһик уйаланан,
Эмэх мас иччитэ буолан,
Ингэн-сүтэн сытаммын,
Икки сыл бигэнэммин,
Иринньэбирэн иитиллибиппин,
Ийэкэбин эрэйдээбиппин...
Үөн курдук бэйэкэм
Өлбөт төлкөлөөх буоламмын,
Оботтоох мин эбиппин,
Ол иһин «эминньэх» дэппиппин...
Итии-сылаас сыламын
Ийэм хоонньугар билэммин,
Уу харабым аһыллыабыттан
Уот сырдыгар мичээрдээбиппин...
Тобукпар уйдарыахпыттан
Дьон иннигэр эkkэлээбиппин...
Ообуй курдук бадьяралаан,
Оронтон куотар буолуохтуттан
Обонньордоох эмээхсини муһнуур
Орой мэник аатырбыппын.
Ол кэнниттэн —

Атахпар туруохпуттан
Айылҕаны таптаабытым,
Тулабын одуулуохпуттан
Тылланан барбытым...
Ыллыгы-суолу билбэккэ
Ыт оҕото доҕордоох буолтум...
Чыычаахтары көрүүхпүттэн
Тылларын иниллээбипим,
Ыксалаһан сылдьаммын
Ырыаларын ылбытым...

ИЙЭМ КЭПСИИРЭ

Биһиги, аҕабыт баар эрдэбинэ, эрэй, аччыктыыр диэни билбэт этибит. Туох да мунга-таҥа суох, син ой-ботуо олоҕубуспут. Көһөр сахха, дьонноҕорбутун кытта бииргэ тутуспутунан сылдьарбыт. Хас сайын ахсын тааска, чыыстайга тахсан сайылыырбыт. Эн аҕаҥ дьэ байаһаҥ даах булчут этэ. О дьэ, чубуку бөбөнү, таарбаҕаҥ бөбөнү бултуура. Кини булгуулланан кэллэбинэ, булпутун ыалларбытыгар — кимиэхэ да матарбакка үллэрэн биэрэрбит. Соннук өбүтэ саҕаттан үтэс баара.

Күһүн буоллар эрэ, таастан тайҕаҕа түһэрбит. Онно наар тайах, кыыл этинэн аһылыктанарбыт.

Оттон бастакы хаар түстэр эрэ, аҕаҥ тиингэ хаамар этэ.

Кини куруутун булууланар буолан, хаһаҥ даҕаны ааһар-туорар диэни билбэтэхпит. Аҕаҥ өлбүтүн кэннэ бу эн биһики иккиэйэбин хаалаахтаабыппыт. Кэннэки ким түбэһиэби кытта холбоһон көсүһөр буолбуппут.

Эн буоллар быһкайҕаан, адьас тиинг эрэ саҕачча этинг. Уу, ытаннаах да ытаннаах баарыҥ. Сылбачааммын дьэ бараабыт оҕоһун.

Ол буолан, аан маҥнай эн арай уоту одууластын уонна күллүҥ — ону өйдүүбүн.

Оттон кэннэки дьонго мичээрдиир буолтунг. Икки илиинг сыһынан, көтүөх курдук, тарыбынны-тарыбынны, дьонго уунарыҥ. Далланны-далланны үөрэр, күлэр этинг.

Сиргэ түһэн, ат буолтунг кэннэ наар эбэнг көрөөхтүүрө.

Кини биирдэ нус-хас олоҕо түспэккэ, өйүгүн кытта быһа бодьуустаһан, биэбэйдэһэн тахсара. Кыраҕар сүр-

дээх мэник уонна бэһиэлэй, көрдөөх киһи этинг. Дьон эйигинэн туой оонньуу, ыһах оҕостоллоро. Эбэлээх-эһэн күннэтэ эйигин көмүскэхэр-харыстаһар буолаллара. Илниттэн адьаһын түһэрбэт этилэр.

Эбэлээх эһэбин кытта биһиги үксүгэр бииртэ олорорбут, сылдьарбыт. Хам-түм ангы-ангы барарбыт.

Арай биир күһүн хайдыһан тус-туспа дойдуга көспүпүт. Онно эн эһэбин, эбэбин алыс ахтаахтаабытын. Биирдэ да уоскуттан түһэрбэт этинг.

Ол кэннэ биһиги дьэ сайылыкка көрсүбүпүт. Ошоньордоох эмээхсин онно табаларыттан түһээт, эйигин ыйыталастылар:

— Чыычаахпыт оҕото тыыннаах дуу? Тугу туһалыырый? Төһө улахан киһи буолла? — дэһэллэр. Мин:

— Утуяа сытар, — диибин.

Табаларын ындытытын түһэрээт, тордох диэки ньохорустулар.

— Мин урут киирэн көрүөм. Суох, мин урут көрүөм! — дэһээхтииллэр.

Ол гынан, сырсыалаһан иһэн, эмээхсин ошоньору атабын тумсун үктээн, ошоньор саппырыс тына түспүт. Хаалан хаалаахтаабыт. Ол киирэн эмискэ уһугуннараннар, эн соһуйан ытаабытын. Онно дьэ кэһиилэрин өгүүнүлэр: эбэнг — буспут сыаны, эһэнг буоллабына — кыыл силитин. Онуоха эн олус үөрбүккүн эмие өйдүүбүн.

Эһэлээх эбэнг хардарыта икки илиигиттэн тута сылдьан, үнкүүлэтэн далланнаттылар. Ол түүн эйигин эбэнг илдэ сыппыта. Түүн эбэнг эмийин эмээригин соһуппут этинг. О, дьэ, эн эминньэх да эминньэх этинг. Ол иһин эйигин биһи Эминньэх диэн ааттаабыппыт.

ХААМАР БУОЛТУМ

Сагардыы хааман эрэр кэммин өйдүүбүн. Киэн сиргэ, буолаба тахса иликпинэ, тордох иһигэр ыт оҕотун кытта сонньуурум. Онтон дьэ таһырдыа табыстым. Ырааппатым — кыстаммыт мал, бөх-сах тула тордобу эргийэ сырыттым. Ол гынан мин таһырдыаны таптыыр буоллум. Эһэм уонна ийэм, ыраатан мунуоҕа диэн, өрүү кэти, көрө-истэ сылдыбаллар. Ол курдук мин улам улаатан истим.

Саас кэлбитин өйдүүбүн. Мин таһырдыаттан киирбэт буоллум: сырдыга үчүгэйэ бэрдэ. Күн диэки көрдөхпүнэ,

харафым саатар, кыайан көрбөппүн. Күн диэки харахпын быһа симэ-симэ көрөрбүттэн дьонум күлсэллэр. Оонньуу оҕостон, кирилэр арыт соруйан жүнү көрдөрөллөр:

— Көр эрэ, оол чыычаах көттө! — дэһэллэр.

Мин харахпын быһа симэн, сирэйбин мунһаччы тутта-тутта көрө сатыыбын да кыайан тулу да көрбөппүн.

Саас тыһы табалар тугуттаатылар. Биир Гилталдина (Мабачаан) диэн тыһылаахпыт. Кини сүрдээх үчүгэй элэмэс тугуттаах. Ол тугуттан мин харафым арахпат. Алыс таптаатым.

Ийэм ол тугуту миэхэ имэриттэрээри тутан биэрдэ.

Ийэбэр мин этэбин:

— Ийэ-э, моонньугар быата баай, сиэтэ сылдыам этэ.

— Чээн, кэбис, кырата бэрт, улааттабына уучах оҕостоор. Инньэ диэн баран, ийэм дьиэбэ киирдэ.

Дьиэбит таһа чалбах, бадараан. Мин бу кырачаан тугуту туттары экирэтэбин. Тугутчааным кытыгыраһа сүрдээх. Хайдах да кыайан сиплэппин. Тыс этэрбэстиин чалбабы тсбукпар диэри кэһэ-кэһэбин экирэтиһэбин. Быкайкаан бэйэтэ быһый да быһый, ыстанан хаалар. Өссө сагалалах: «Ав-ав-ав», — диир. Ол сагатын мин олус таптыыбын, экирэтэ-экирэтэ күлэбин: «һэ-һэ-һэ».

Ийэм тахсан ханыгыһар:

— Эминньээх, киир-киир, хайа бу туох буоллук?

Ийэбин көрөөт мичээрдиибин.

— Уу, бу дьаабал, орой мэник этэрбэһин адьас снэ-бит дии, ибили кэһэн кээспит, — дии-дии ийэм инчэбэй этэрбэһин үһүлү тардан ылан көхсүбүн сабырбатар.

Мин ытаатым. Уонна ыты туран эмиэ күлэн кэллим. Харафым тутун согто-согто, ийэбэр этэбин:

— Ийэ-э, тугутчаан туттарбат. Сүүрэ сылдыар. Уонна тугу эрэ сагарар, ымыыр дуу: «Ав-ав-ав», — диир...

Инньэ диэбиппэр ийэм, таптаан төбөбүттэн имэрийдэ, сыллаата уонна өттэ:

— Аны этэрбэстиин ууну кээспэт буол. Эн үчүгэй «чээ» сөбүн. Куһаҕан, акаары тугутчааны үтүктүмэ! Кини куһаҕан, этэрбэстиин чалбабы кэһэр.

Ийэм миигин «үчүгэй» диэбитигэр мин олус үөрдүм. Мичээрдии-мичээрдии, үөһэ тыынным. Ол да туран, харафым тугуттан адьас арахпат. Өссө да экирэтиһэр санаалаахпын. Ону баара ийэм илийбиттэн ылар да бокуоһа суох дьиэ диэки дэллэритэр.

ЧЫЫЧААХТАРЫ БАТЫҢАБЫН

Мин чыычаабы олус таптаабытым. Көрдөрбүн эрэ сүрөзим көбөрө. Сарсыарда тураат, ытым оботун Нөкчөни сиэппитинен аны чыычаах көрдүү барар буоллум. Чыычаахтар чыбыгыраһа-чыбыгыраһа мастан маска түһэллэр. Мин мас төрдүгөр олоробун. Хантайа-хантайа чыычаахтары көрөбүн. Чыычаах сагата алыс көрө. Истэ-истэ үөрөбүн. «Чипи-пи-пи» дии-дии үтүктэбин. Көтөн атын маска түстөхтөрүнэ, мин кэннилэриттэн батыһан иһэбин. Ол курдук сырыттаһына, арыт, хайы үйэ киэһэрбит буолар. Күн аасытын билиминэ хаалабын.

Ийэлээх эбэм кэпсэтэллэр:

— Оботут бу чыычаахтары кытта тэҥнэ чыычаах буоллары тынна дии.

Ардыгар миигиттэн ыйыталлар:

— Чыычаах хайа хайдах ыллыгырый?

Мин ыллаан биэрэбин: «Чипи-пи-пи»...

Онно олус үөрэллэр, күлсэллэр.

— Чээнкэбиин! Тоҕо баҕас үчүгэйэй, ыллыгырын!

— Чыычаах эйиэнэ туоххунуй: эбөҥ дуу, ийөҥ дуу?

— Обом.

— Оттон Нөкчөн туоххунуй?

— Дофорум.

Эһэлээх эбэм миигин олус таптыыллар, атаахта-таллар. Эһэм, моонньугар мииннэрэн баран, тыаҕа илдэ барар. Ол иһэн биирдэ эһэбин баттабыттан харбаатым: от курдук үргээри тынным.

Эһэм хаһыты түстэ: «Айакка, айакка!» Сиргө түһэрэн баран, бэйэбин баттаһыттан тардылалата. Кырдык, алыс ыарыылаах буолар эбит!

Ол кэнниттэн эһэм баттабын үргээбэт буоллум.

СААСКЫ САРСЫАРДА

Сааскы сарсыарда эргиллэн кэллэ,

Хараҥа түүн күрэнэн хаалла.

Хайа кэтэбиттэн күн тыкта,

Тордох иһигэр сардаҥа быкта.

Тыкта, тыргылынна,

Толору кутулунна,

Утуйбуту уһугуннарда,

Сыппыты туруорда.

Күн улам үөлэ ойдор ойдо,
Көччүйэн үөрдэ чункук тордох.
Күн юота көмүстүү күлүмнээн
Тонгунум тордозор тобулу иннэ —
Тонмуттары ириэрдэ,
Өлүөбү да тириэрдэ.
Кыһыл көмүс кынаттаах
Кыра тырып чыычаах
Күн тахсар сириттэн
Көтөн кэлэн түстэ, —
Ныамчы от атаба
Хатанна өһүө баһыгар.
Мин көрдүм кэрэхсээн:
Түүтэ — ойуу, дьэрэкээн,
Икки оһуруо — хараба,
Түөрт кырыылаах тумуһа.
Кырыйы көмүскэ маарыннаах
Кып-кыһыл нарын тыллаах
Уонна дьырылаас куоластаах,
Хоһооно биллибэт ырыалаах.

Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!
Чипи-пи-пи! Чипи-пи-пи!
Үчүгөйиэн! Кэрэтин да!
Сүрөбүм көптө, долгуйда!
Уум астан, көтөн хаалла
Харабым кэнгээн кэллэ.

ЫТЫМ ОБОТУН ЭТЭРБЭНИН УҢУЛААРЫ ГЫННЫМ

Биирдэ кыракый үрүйэчээн кытыытыгар тохтоотубут.
Тула хойуу талах. Чыычаах ырыата дьыб-дьырылас! Мин
үөрүүбүттэн ытым оботугар этэбин:

— Нөкчэн, сарсын бу чыычаахтарга кэлэ сылдыһах-
пыт.

Эбэм ону истэн ийэбэр эттэ:

— Эминньэбин сүтэн хаалаарай — талцаба хойуута
бэрт. Чыычаахтары кытта чыычаах буолаары гыммыт.
Сонун сизбэр хобото тигэн көбүнээр, тыаһы сылдыар
гына!

Арай биирдэ көөттүм: эбэм ийэбинээн таһырдыа тирий
субалаан эрэллэр эбит. Мин үрүйэ унгуор туораары тыс

этэрбэспин уһуллум. Онно көрдөхпүнэ арай ытым оҕото эмиэ тыс этэрбэстээх эбит.

Мин ытым оҕотун этэрбэһин уһулаары гынным. Уһулан көрөөрү гынным да хайдах да сатаан уһуллуо суох. Ийэбэр кэлэн этэбин:

— Ийэ, быһахта аҕал эрэ!

— Ол тоҕо-о?

— Ытым оҕотун этэрбэһин быһыам, уһула сатаан кэбистим, уһуллубат!

— О, бу төбөтү көрүң эрэ, аны ытын оҕотун өлөрөөрү гыммыт дии.

Мин эбэбиттэн быһах көрдүүбүн:

— Эбэ-э, эн аҕал, быһаххын!

Эбэм миигин киһиргэтэ-киһиргэтэ эттэ:

— Эн чыычаах курдук, үчүгэй оҕоҕун, кинилэр курдук этэрбэскин эмиэ уһул. Оттон ытың оҕото куһаҕан, ол иһин этэрбэһин бэл устубат.

Мин хайҕаппыт киһи буолан, үчүгэйдик сананным, ытым оҕотун этэрбэһин уһуларга аны кыһамматым.

ЧУОРААННААХ ОҒО

Эһэм биир киһиэ быыралалаах ох саа онгорон биэрдэ. Мин наһаа үөрдүм.

Эһэм эттэ:

— Эһиэхэ ити үчүгэйдик оонньоотун дииһин ох саа онгордум. Сарсын баран чыычаахтаа. Хайаан да биир эмэ чыычаахта өлөрөн кэлээр, сиэхпит.

Мин бардым. Били талахтарбар кэллим.

Оксиэ, тоҕо баҕас манна үчүгэйэй! Чыычаах саҕата-ингэтэ хойдон, чып-чыбыгырас. Мин үөрүүбүттэн саһыгыраччы күлэбин. Чуорааным тыаһа эмиэ үчүгэй баҕайы.

Тула очуос таас хайалар тураллар. Күллэхпинэ кинилэр эмиэ күлөллөр.

Мин ырааппыттын билимнэ хааллым. Чыычаах сымьыта бөбөнү итигэстээтим, үтүлүкпүн толору хаалаатым. Үөрүүм улаатта: ийэбэр, эбэбэр, өһөбэр кэһини гынарбар элбэх сымьыты буллум.

Ол сырыттаһына, биир уучахтаах киһи кэллэ. Мин куттанным. Ытыахча буоллум. Ол да буоллар кыатанабын.

Киһим ыйытта:

— Ийэн, эһэн, эбэн ханна баалларый?

Мин сөмүйэбинэн ыйабын:

— Онно бааллар.

Киним мин куттаммылпын биллэ быһыылаах. Чуорааммын көрөн хайҕаата:

— Чээнкэбин! Чуораанчыгың тугун үчүгэйэй! Чэ, тыаһат эрэ!

Мин чуорааммын кылыккынаттым.

— Чээн үчүгэй да, эбит! Чэ, дьиэбэр барыах эрэ! — диэтэ.

Миигин уучабын үрдүгэр олорто. Бэйэтэ сиэтэн, сатыы барда. Дьиэбэ кэллибит. Мин уучах үрдүгэр олорон күллүм.

Эһэм дьиэтиттэн табыста. Кэлбит киһи убайым эбит. Кини эттэ:

— Сүппүт киһигитин буллум, ыраалтыт эбит. Талах быһыыгар сылдыарын чуораанын тыаһыттан буллум. Киниг өссө миипиттэн куттанар.

Мин эбэбэр киһиргибин:

— Эбэ-э! Мин өйиэхэ элбэх. Сыммыт аҕаллым, — уонна сыммыттарбын үтүлүкпүттэн сүөкээн бардым.

Эбэм санга аллайа түстэ:

— О, оҕобун да, бу тоҕо чыычаах сыммытың хомуйдун?

Мин хомойбут курдук буоллум. Эһэм эбэбэр хараҕынан имнэнэ-имнэнэ эттэ:

— Хайа, бу оҕон булдун ылыһый!

Эбэм күлэ-күлэ үөрүүтүн биллэрдэ:

— Оҕокком, туһалаатаҕа дии, бултаан кэлэн миигин аһаттаҕа. Сыммыттарың чуонгалыгар* уурда.

Мин, булчут киһи буолан, дьэ үөрдүм, күлэн уоһум ыһсыбат буолла. Эһэм эттэ:

— Чэ эрэ, миэхэ ыллаан кулу эрэ, чыычаах хайдах ылыһырый, убайың да истиэ этэ.

Мин ыллаатым: «Чиһи-пи-пи». Убайым олус сэнгээрдэ:

— О, дьэ бэрт! Үчүгэй ырыаһыт киһи эбикиин добор, — диэтэ.

¹ Чуонгал — тордох дьиэбэ иһит-хомуос, ас уурар туспа миэстэ аата.

Убайым миингин тордобу тула экирэтэр. Кини сүрдээх бабайытык харадын талафынан тиэрэр. Мин онтон олус куттанабын, күүнүм баарынан сүүрүбүн. Ол курдук экирэтэ сонньооччу.

Экирэтэ сылдан чуорааным тыаһын үтүктэр: «кинг-кинг-кинг».

ҮРҮМЭЧЧИНИ КЫТТА ЭККИРЭТИҤЭБИН

Мин үрүмэччини экирэтэрбин таптыыр этим. Үчүгэй дьүһүннээх үрүмэччини көрдөхпүнэ, күнү быһа сылайбакка экирэтэрим. Ситтэхпинэ сарыы сонум сыһынан сабыта баттыбын.

Ол курдук күннүктээн үгүс үрүмэччини өлөрөн үтүлүгүм туолуор диэри хаалыбын. Дьибэр кэллэхпинэ бултаабыт булпунан киһиргиибин. Дьонум онтон үөрбүтэ буолаллар:

— Озобут бу биһигини митээри кыһанар быһыылаах.

Оччоҕо мин үөрүүбүттэн ыллаан барабын, арыт чуораанчыкпын «кинг-кинг-кинг» кылыгырата-кылыгырата, экириибин, үгкүүлүүбүн.

УБАЙЫМ СҮҮНҮГЭР ЫТТЫМ

Арай биһирдэ убайым саатын ыраастыы олордобуна, мин ох саабынан сүүнүгэр ыттым. Убайым «айак-аа!» дьибитинэн тиэрэ баран түстэ уонна үгкүрүйэ сытта. Сүүһүн бааһырбыт курдук эт хаанынан биһиммит эбит.

Мин суорбан иһигэр киһирэн саһан хааллым. Кутталбыттан суорбан алдыаммытынан харахпын кылатабын.

Убайым сагата:

— Били орой мэникпит ханна барда? Кулгаабын быһыам этэ, аһы мэниктээбэт тына.

Мин наһаа куттаным, тыыммакка нымийэн сыттым, дэлби тириттим. Көлөһүнүм саба түһэр, ыксаатым. Тулуйар кыах суох.

Кини тумнастыах курдук буолла. Суорбаммын, сэрэнэн, кыратык атытабын. Убайым антах хайыһан баран күлэргэ дылы. Санныа ыгдаранһыыр. Онтон мин диэки көрө түһэр. Суорбаммын саба тардынабын. Ытым оҕото аттыбар чохчойон олорор этэ. Убайым ытым оҕотун чэт-

тиир. Ыт обото мин аттыбыттан арахпат. Ытым оботун маннайгыттан суорѳаммар киллэрбэтэхпин кэмсинэ санаатым. «Билигин да ыллаахпына син буюллууһу, оттон миигин буллардабына, убайбын ыппытым курдук, ох саабынан ыган кэбиһиэм дии саныыбын. Ытым оботун суорѳаммар киллэрээри аргыйы аҕай атабыттан тартым. Акаарың баара, ыйылыгы түстэ! Убайым көрө түстэ уонна эттэ:

— Хайа, бу быраатым, утуйа сытар эбиккин дуу? Утуйарың тоҕо үчүгэйэй!

Кини мин диэки көрө-көрө күлэр. Көлөһүнүм саккырыгырыттан күлэр быһыылаах, уонна элэр:

— Ити ытың оботун мөѳөбүн, меник буолбат буоллун диэн.

Оттон эбэм кэллэ, соһуйда:

— Тыһый, бу туох ааттаах бачча тирииттин?

Мин тугу да санарбатым. Убайым харабынан имнэнэ-имнэнэ эттэ:

— Ээ, ити суорѳаның бүрүнэ сытан утуйбута. Мин ытың оботун мөхтүм, мениктээбэтин диэн. Миигин араччы өлөрө сыста эбээт.

НЬИМЫН * СИИ ОЛОРОН

Киэһэ эт сиэтибит. Ол кэнииттэн эбэм таба хаанынан ньимын онорон сыаҕа буһарда. Ньимын сиэри мин олус үөрдүм. Буна илигинэ чубука муоһунан оноһуллубут кыра луоскабын туппутунан өнгөйөн көрөбүн. Ньимыммыт буста. Бары мустан аһаабытынан бардыбыт. Ытым обото түөрт харахтаах этэ: икки харабын үөһэ, харах курдук маһаннардаах. Бэйэтэ хара, түөһэ, өрөѳөтө маһан, икки тобуга эмиэ маһан, кутурупа өрө тиэриллибит этэ. Ханна да бардахпына, ытым оботун бэйэбиттэн хаалларбат өтим. Куруутун сиэтэ сылдьяаччыбын. Аһаары тыннахпытына арыт ытым оботунуун сэргэстэһэ олоробут. Оччоҕо кини ымсыырааччы. Аһырга туой аттыбар кэлэн олоорооччу. Бу да сырыыта миигиттэн арахпата. Мин итиитэ бэрдиттэн соммун устан, оностон олорон аһырга оноһуннум. Ол олодохпуна ытым обото көхсүбүн тар-

¹ *Ньимын* — эвеннэр хаанынан хааны онорбуттарын ааттылар.

баата. Мин жыһырдым. Ыстанан турдум да ытым оботун оонньоуттан ылан, нымыннаах иһиккэ тумсунаң ба-тары баттаатым.

Эбэм кулгаахпыттан ылла:

— Бу төбөт, төбөнэттин көр эрэ!

Мин төһө да ыарыйдарбын ытаабатым, тулуйдум. Кэннэки ытым оботун олус таптыыр буолбутум. Кини да-баны миэхэ мэлдьи эккэлиирэ, ханна да бардахпына, хаалсыбат буолбута.

Кини аны ымсыырдабына ытыыр: «гу-гу-гу». Мин оч-чоҕо киниэхэ өлүү эппиттэн бэрсэбин.

ОБОЛОР МИИГИН ЫТАТАЛЛАР

Биир үрэххэ көһөн кэлэн тохтоотубут. Үс тордох дьиэ кэккэлтэһэ турда. Ыалларбыт элбэх оҕолоохтор. Аҕалара бултуу бардылар. Кинилэр үгүс табалаахтар. Улахан дьон бултуу барбыттары кэннэ, бийиги, оҕолор, отоннуу сырыттыбыт.

Күһүөрү этэ. Оҕолор миигин ытаттылар. Ытым оботун былдыан бардылар. Ытым оҕото ыйылы-ыйылы мин диэки эргиллэн көрөөхтүүр, кэлиэн баҕарар. Мин ыты-ыты дьиэбэр кэллим. Ийэм ыйытта:

— Бу тоҕо ытаатың?

— Оҕолор ыһын былдыан иттилэр.

— Эһэбэр эт.

Ытаабытынан эһэбэр тийдим. Эһэм эттэ:

— Хайа бу тоҕо ытаатың?

— Оҕолор дьибэлииллэр, ытым оботун илдэ бардылар. Эһэм улаханлык уордайда:

— Ол тоҕо атаҕастыыр оҕолоруй, ханна баалларый?

— Оол диэки барбыттара, — ыйан биэрдим.

Эһэм мин ыйбыт сирим диэки бара турда. Сотору төһөнөн кэллэ.

— Оҕолору мөхтүм, — диэтэ кини, — ытын оботун аҕаллым. Аны ити оҕолору кытта барсыбат буол, кинилэри кытта оонньоомо, эмиэ ытатыахтара. Бэйэн сөбүлүүр оҕолоргун кытта оонньоо.

Мин сөбүлүүр оёолорум дьаданы дьон оёолоро этэ. Кинилэр миигин атабаастаабат этилэр. Мин чуорааннаах сырыттаахпына, таба буола оонньуурбут.

КУОБАҒЫ БУЛТААҒЫН

Ыалларым миигин куһаҕаннык көрбөт этилэр. Эмээх-ситтэр, оёонньоттор, дьахталлар — бары миигин аһыналлара, оёоргууллара. Биирдэ ыкса күһүн ийэм мас мастаан жэлэн баран, эһэбэр эттэ:

— Аллараа ичиккэ куобах элбээбит.

Эһэм саатын ылла. Мин эмиэ, батыһаары, бэргөһөбин кэттим.

Эһэм эбэбэр эттэ:

— Ытын оёотун баайан кэбис, иччитин батыһан, куобағы үргүтүө.

Ытым оёото ыйылыы хаалла.

Биһи бөлөх талахха тийдибит. Дьэ, доёоор, арай биир куобах талах төрдүгэр көхсө мохчойон, хараҕа бүлтэйэн сытар эбит, Эһэм ытаары пынна. Ытыан аҕай иннинэ мин хаһытаатым: «һа-а-а!». Куобахчааммыт тилиргынан хаалла. Эһэм сирэйбин-харахпын одуулаата, ол гэннэ эттэ:

— Куобахпытын үргүтөн кэбистин дии. Үргүппэтэбин буоллар билигин коокотун эн сиэнг этэ. Аны көрдөххүнэ адыс жамсаабат буол. Үчүгэй оёо буоллаҕың дии!

Баран иһэн, эмиэ биир куобағы көрдүбүт. Эһэм кыһаата. Мин тыыммакка да олодум. Кыһаата. Ытта. Табылынна. Куобах оёо курдук ытаан ньааҕынаата.

Эһэм этэр:

— Дьэ билигин куобах коокотун сиир киһи буоллун. Мин саһата суох көрөн турабын, олус дьийбэргийбин.

— Ити куобах хайыгырыһый? — дииэн эһэм миигиттөн ыйытар.

— Ытаата ээ, — диибин.

Онтон дьизэлэтибит. Мин тутаары былдьаһыспытым. Биирдэ. Ыарахана сүрдээх. Кыһайбатым. Төттөрү биэрдим. Сотору дьизэбитигэр кэллибит.

— Мин киллэриим, — дииэтим.

Дьизэ иһигэр соһон киллэрдим. Эбэм, ийэм улахан-нык үөрдүлэр.

— Алаке, оџобут бу ас булан аџалбытын жөрүң эрэ!

Энэм хабды туһабын иитэ бардабына миигин эмиэ илдээ барааччы, хабдытын миэхэ туттарааччы. Оччоџо мин бултаабыт саџа сананарым. Дьиэбэр аџаллахтына ийэм эмиэ олус үөрэрэ:

— Оџокком эһэтигэр көмөлөһөр киһи буолла!

Онтон балачча улаата түстүм. Аны бэйэм хабдыга туһахтыыр буоллум. Уучабы бэйэм миинэр буоллум. Энэм тиинни бардабына миигин эмиэ илдээр, тиини ытарга үөрэтэр. Сэттэбин туолуубар бэйэм тииннибин. Ол айы ийэм үөрүүтэ улаатар.

КҮҮҮН

Күһүңгү тыйыс тыал үрдэ,
Күөх сайын киэргэлин суйдаата,
Хата хагдарыйбыт сир үрдүн
Хаһынын көмүһүнэн дуйдаата.

Үмүөрүһэн турар таастары көрөбүн. Очуос таастар төбөлөрө кырыаран, аастыйбыт баттахтаах оџонньоттор сәһэргәһэ мустубуттарың курдуктар.

Үүнэн турар мастары өрө мыңаан көрөбүн. Тииттэр, тирэх мастар эмиэ чонкуйа кырыарбыттар.

Хайдах эрэ тонмут, хоргуйбут курдуктар.

Таңастарың, киэргэллэриң көрүтэлиибин. Күн биэр-бит күөх-хампа таңастарыттан туох да хаалбатах.

Үрэхтэр, күөллэр муустара сиэркилэ таас курдук кил-бэчийән көстөллөр. Муус аннынан сүүрүк устар тыһа иһиллэр. Мин чуумпу хомону өңөйөн көрдүм.

Муус аннынан балык өргуйа сытар. Мин илиибинэн сапсыһабын. Балыктар, муус хаххалаах буолан, куттам-маттар. Кинилэр үөрбүт курдуктар, кинилэргэ үтүө кэм кэлбит курдук. Дьоннор тустарынан саныыллар быһыгы-лаах: «Билигин биһигини муус көмүскүүр-хаххалыыр, бэрт дьон аны кыһайан туппаккыт ини».

Таарбаџаттар, дыабарааскылар уонна эһэлэр — бары хорооннорун, арџахтарың булан нус-хас утуйдахтара. Кинилэр бука эмиэ үөрээхтииллэрэ буолуо: «Дьоннор баџайылар биһигини билигин ама кыһайан булбаттар ба-џас ини».

КЫҢЫН

От мас хараарда, хагдарыйда
Кыһын иһэрэ билиннэ,
Тымныы күүһүрдэ, тыйыһырда,
Кини-сүөһү хаана кэбиннэ.

Мастар маҕан сабынньахтарын кэтэннэр, хамсаабакка таалан тураллар. Болбукта, ыарҕа бөлкөйдөрө нэк суорҕаны бүрүнэн нухарыйан сыталлар.

Дьон тымныы дьыбарыттан куттанан түүлээх тагастарын бэлэмнэннилэр, бэртөһө, үтүлүк тигиннилэр.

Таһырдыа таҕыстаххына, тымныы кулгааххыттан кымаахтаһар, оттон оҕонньоттору бытыктарын мууһурдар.

Тайах мас тыаһа чигдигэ хатаннык хаачыргымыр, кини куйахыта кыйыттар.

Кини тыына сын-сырылас, бурҕаннас, туман орғуһар.

Табаны туттарга, таба маамыктата салгынга чып-чархай курдук чаһыырар. Тон салгын лып-лынгкынас.

Таба хаамтабын, үктөннөҕүн ахсын атабын тыаһа сыты ашыы тыаһын курдук чып-чыбырҕас.

ХААРЫНАН ХАБДЫНЫ ОҔОРОБУТ

Күһүн бастакы хаар түстэбинэ оҕолорго улахан үөрүү. Хаар түһөн үллүктээн баран, силлиэ ытыйдабына, биниги дьыэбит хайаҕаһынан таһырдыаны одуулуубут. Оччоҕо оонньоохпутун ордук баҕарабыт.

Буурҕа түстэбинэ, мин соруйан сабынньахпын кэтээччибин: тыал кэннигиттэн үттэбинэ сүүрэргэ — олус чөлчөк буолар.

Илигин даллаччы туттан баран, дэллэрийэн эрэ иһэбин.

Хаар халыг буоллабына хаарынан хабдылары оҕос-тобут. Онтукайбытын ох саабытынан ытыалы оонньоубут.

Хаарынан хабдыны оҕорорго мин үчүгэйдик үөрэммитим.

Хабдыны ытыалыырга мин бэргэмминэн оҕолору тулуппат этим. Оҕолор кыаттаралларын сөбүлээбэт этилэр. Ол иһин миигин мэлдьи ытаталлара, саабын алдытталлара уонна хабдыларбын үнтү тэпсэн кэбиһэллэрэ.

ТАБА БУОЛА ООНЬУУБУТ

Тонгот буоллабына, таба буола ооньуур олус үчүгэй. Тайах муоһа күрдьэххэ олорон баран, сөстөрөн дьурулаатахха син биир таба сыарҕатыгар иһэр курдук сананабын.

Биирдэ, арай хаһыа да буолан, таба буола ооньуу бардыбыт. Сорохпуг — таба, сорохпуг — дьон, оттон сорохпуг — маньыһыт буоллубут. Маньыһыттар «табалары» маньыллар.

Мин биир уоллуун — «табаларбыт». Сыарҕабыт — күрдьэх. Дьонисрбут айанныыр аатыран «сыарҕабытыгар» лаҕычы олорон кэбистилэр. Соторго элэс ыарахан. Биһи — «табалар» кыайбаппыт, ол ахсын тэтгэрэн, киниргэтэн биэрэллэр.

— Оксизэ, күүстээх да, аллаах да табалар! — дэһэллэр.

Биһиги ол аайы туох баарбытынан барабыт. Ньачаас сылайдыбыт. Сырабыт адьас быһыһна. Аккаастанабыт. Турунан кэбиһэбит: «һуу, түксү, айкаа!»

Оччоҕо дьоммут саҥа сүбэ булуналлар. Мингин ыйан баран:

— Бу Бубдиндья!*

Доборбун ыйан баран:

— Бу Гулдендья!**

Биһиги билэбит: Бубдиндьялаах Гулдендья ааттаах атараһыт табалар. Кинилэр хаһан да сылайбаттар, хаһан да тохтооботтор, айаннарын биирдэ да быспаттар.

Биһиги оннук үтүө табалар аатыран үөрэбит. Эмиэ күүһүрэн кэлэбит: сылайбыппытын умнан кэбиһэбит. Үөгүлүү-үөгүлүү сырсабыт:

— Мин Бубдиндьябын! Бурҕачыйа сиэлэбин!

— Мин Гулдендьябин! Күдээрийэ сүүрэбин!

Биһиги харса суох барабыт, илин былдыаһабыт. Ол да тыһнар, ньачаас сэниэбит эстэн хаалар. Кыайан турар да күүс суох буолар. Иччилэрбит буоллабына, кэннибититтэн талабынан кускуурдууллар:

— Һэй, һэй һэй!..

Ол эрээри кэнникинэн аһыннылар:

* *Бубдиндья*—Элэмэсчээн, улахан буур таба аата.

** *Гулдендья*—Манҕачаан, эмиэ сэлик таба аата.

— Табаларбыт мөлгөөтүлэр ээ быһыыта. Тохтотуохха. Уоскута түһүөххэ.

— Биһи, кырдьык, уоскуйдаһтытына сатанар буолла.

Сарсыарда, сылаабытыттан эппит көһүйөн хаалан, атаһытын нэһиитэ соһор буолбут этибит.

ХАЙАНЫ ТАННАРЫ ХАТЫЫСКАЛЫ

Кыһын хайаттан хатыыскалаан түһэ оонньуубут. Ол эмиэ олус көрдөөх. Этэрбэһин иһэ, үтүлүгүн иһэ бүтүннүү хаар туолар. Биһирдэ онно тобукпун үлүтэн, иһэлитэн кэбистим. Илиим эмиэ соһоон кытаатан хаалбыт. Бэйэм да олус тоннум.

Ийэбэр нэһииччэ тийдим. Сынгаабым, тийһим тыһа лаһыгырас. Ийэм мөхтө:

— Бу үлүгэр тымныыга тобо бачча өр хатыыскалыгыны? — Этэрбэспин, үтүлүкпүн тутан көрүтэлээтэ. Бүүс-бүтүннүүтэ ибис-инчэбэй. Онтон аны ыстааным хайдыбытын көрдө.

— Ыстаангыны бу туохха хайыттын?

— Хайаттан түһэ сылдьан мас мугугар иһнэн тобо тартым.

Ийэм этэр:

— Хайаттан букатын үнтү түһэн өлүөххэр сөп. Сэрэнэн оонньуур буол.

ЭБЭМ КҮРДЬЭҔИН АЛДЫАТТЫМ

Биһирдэ эбэм күрдьэҕин алдыаттым, хайаны таннары олорон дьурулаан иһэн, хаба ортоһунан хайытан кэбистим. Дьэбэр төһүннүм. Санаам улаханлык түстэ. Эбэм мөбүө диэн куттаным.

Дьэбэр кээлтим эбэм мас мастыы сылдьар эбит. Мин тэйиччи соһус турунан кэбистим. Күрдьэхпин кэннибэр кистээтим. Тугу тыһыаһын булбакка, маһынан хаары ойуулуубун. Эбэм мийгин өр баҕайы одууласта. Мин кутпанабын. Турбаһтаан баран мин диэки хаамта. «Куотуохха дуу», — дии саныыбын. Эбэм субу аттыбар кээллэ. Мин кутталбыттан бэл уһуобум хамсаата. Күрдьэхпин көрбүтүм, — бэлиэтэ сүрдээх, икки дайдыга ыһыллан сытар. Ону көрөөт хап-сабар ылан, хаарга батары бат-

таатым. Хаар чыпчаас буолан, күрдьэҕим аҥаара син биир көстө сытар, ону атахпынан аны көмө сатаатым.

Мин күрдьэҕи хаарга көмөрбүн көрөн, эбэм эттэ:

— Хайа, сыччыый, бу тугу ыҥна тураҕын? Кутуйахтыгыҥ дуу?

Мин саҥата суох, тарбахтын айахпар уобан баран, умса көрөн турдум. Эбэм күрдьэх диэки хараҕын кырытынан көрдө уонна эмискэ күрдьэҕин сулбу тардан ылла. Мин кутталбыттан буут биэрэ систым. Эбэм ыйытта:

— Бу күрдьэҕи ким алдыатта?

— Мин... Хатыыскалыы сылдьан... Маска охсулунум...

— Чэ куттаным, — диэтэ эбэм, — эһэн оноруоҕа саҥа күрдьэх.

Онуоха мин дьэ өрө тыынным. Дьибэҕэ киирэн эбэм эһэбэр эттэ:

— Оҕон хатыыскалаары күрдьэҕи алдыаппыт. Хата салааска онорон биэрбөккүн ээт?

Ол кэнниттэн эһэм миэхэ үчүгэй баҕайы салааска онорон биэрдэ. Халыйар да халыйар. Түргэнэ сүрдээх. Кулгааҕым эрэ куугунуур. Оҕолору барыларын кыайталыбын. Ону оҕолор сөбүлээбэттэр: миигин мэлдьи ытаталлар...

Убайым уола Степан диэн мин саамай таптыыр табаарыһым. Кинини кытта биһи иккиэйэбин мэнгэстэн баран хатыыскалыыбыт. Биирдэ оҕолор муокастаан моонһубутугар хаары симтилэр. Иккиэн ытаатыбыт.

Онтон ыла биһи бөйөбит иккиэйэх сылдьан оонһуур буоллубут, киэһэ хараҥарыар диэри.

СААС КЭЛИИТЭ

Маннай күн көстөр.* Маастар бу кэмгэ маҕан саҕын-һахтарын уста иликтэр. Күн итии тыҥна аан бастаан сиргэ биллэр. Салтын сылайар.

Турар маастар тиритэн, ньалбарыс ына түһэллэр. Күн итии тыҥна кинилэргэ тийдэр эрэ, маҕан саҕынһахтары устан сиргэ бырабаллар.

Уһун кэмгэ сыппыт хаар сотору ууллар.

---

* Кыһын оройугар хоту—күн көстүбэт.

Сир күнтэн олус саллар, үрүг сабыытын түргэн үлү-
гэрдик кисти охсор.

Үрэхтэр эмнэ муустарын уһааран кыыгынаштытынан
бараллар. Муустар сыарҕа олорор курдук үрүт үөһэ
сүксэн көһөн күүгүнүүлэр, күнтэн күрүүлэр.

КҮӨХ ЧЭЛГИЭН СААС *

Күн үрдүктүк үөһэ көттө.
Үөһэттэн сир үрдүн көрдө.
Сиргэ атара сардагатын ыста,
Муус-хаар бураллан, уу бөбө табыста,
Сүүрүк бөбө дылымны сырыста.

Сир үрдүгэр туох барыта үөрүүтүттэн эгин өгнөөх
сиэдэрэй тагаһын таннан симэммит.

Үрэх кытытыгар үүммүт ньиирээйи тирэхтэр көп
түүлээх күөх бытырыыстаах оһуор ойуулаах тагастарын
таннан нагнаспыттар.

Үрэххэ элээнни үүнэн турар хахыйахтар таба быа-
тын бытырыыһын курдугунан илибирэччи танныбыт
бусланнар, үөрэ-күлэ сэргэхтик тэлибэрэһэллэр.

Толоон, сыһы барыта күөх тагаһы тэлгэппит кур-
дук көбөрөн чэлгийбиттэр.

Ол иһин хамныыр-харамай барыта чэпчээбит, сэргэх-
сийбит курдук холкутук тыһынар.

Аламай күн ангардас үчүгэйи эрэ аҕалар. Сири-дойду-
ну көңүллүк, холкутук тыһынарар. Тииттэри, тирэхтэри
уһугуһунарар.

Үрэхтэр уу тыаһынан, сүүрүк уонна долгун тылы-
нан ыраастык, дьэнкэтик ыллылар.

Күөллэрбит үөрүүлэриттэн уулара таһымныар диэри
эштэйэллэр.

Мин саас кэллэбин ахсын саас кэрэтин улам үчүгэй-
дик билэн иһэбин.

Саас үчүгэйин билиэхпиттэн мин сааскыга олус үөрэ-
бин, оонньуурбуй саныбын, харалдык тахсарыгар ба-
ҕарабын. Харалдык табыстабына, чыычаах ыллыыр. Ол
тэнэ оҕо аймах мустан оонньуур. Саас кэллэр эрэ би-
ниги, оҕо аймах оонньуу арааһын өйдөөн кэлэбит.

* Эвеннэр дыл биримэтин алта суол кэмнэргэ араараллар:
кыын, эрдэтээби саас, ыкса саас, сайын, эрдэтээби күбүн, ыкса
күбүн. (ред.)

ХАЧАЙДАНА УОННА МААМЫК БЫРАБА ООННЬУУБУТ

Икки тииккэ быа баайан баран, хачайдана оонньуубут, ол «таакуркан» диэн буолар. Сарсыардаттан хара киһэҕэ дылы таакурканга хачайданабын. Бүтүн күн ааһарын билиминэ хаалабын.

Саас буолан эрдэбинэ сингэн эрэр маска быаны баайабыт. Быа төбөтүгэр мас баайабыт. Ол маһы биэтэннэтэ-биэтэннэтэ маамыктанан тутта оонньуубут. Ол аата «мааньяанканынаһын» диэн буолар. Бу оонньууга мин мөлтөх этим. Маамыктаны табан бырахпаппын. Оттон бииргэ оонньуур оҕолорум мааньяанканы үчүгэйдик туталлара. Миигин кинилэр күлэллэр.

— О, бу уол адьас сатаан маамыгы бырахпат. Табата суох буолан, бэл мааньяанканы сатаан тутпат.

Эбэм утуйар таһаһын кэлгийэр быата маамыктыырга олус бэрт этэ.

Маамыгым үчүгэй буолан, оҕолор былдыан ылар этилэр.

Күнү быһа сылайыахпытыгар диэри мааньяанканырыбыт. Мин эһэбинээн оонньоотохпунуна, арай оччоҕо эрэ кыайар этибит. Эһэм, мааньяанканы биирдэ эмэ түбэһиннэрэн туттаһпына миигин хайбааччы, оҕолорго этэрэ:

— Мин да оҕом сымсатык тутар оҕо!

ТӨРҮӨХ ТАХСЫТЫН САБАНА

Саас тыһы табалар төрүүр кэмнэрэ кэлэр. Мин саҥа төрөөбүт тугуттары көрөөрү олус үөрэбин. Күнү быһа табалартан араһпаппын. Тугуттары кытта бодьуустаһан сылдьан баран, дыһэбэр хойут кэлэбин.

Ити кэмгэ өссө мин хабдыга туһах иитэр буоллум. Эбэм элбэх баһайы туһаҕы хатта. Мин туһах иитэртэн өрүү хаалсыбаппын. Кэлин бэйэм кэрийэн көрүтэлиибин. Биирдэ ол сырыттаһпына, чугастааҕы туһахха биир хабды ингэн мөхсө сылдьар эбит! Мин хасса суох сүүрэн маһыйдым. Хабды арай мин диэки үчүгэй баһайытык көрүтэлиир. Мин өлөрүөхпүн аһынным. Дыһэбэр тыһынаахтыгы, талахтары бииргэ илтим. Хабдым «каб-каб-каб» дии-дии мөхсөр. Тыһынаах хабдыһыны түүтүн үргүү-

бүн. Үргүү-үргүү дьизбэр тийдим. Эбэбин көрөөт ханытаатым:

— Эбэ-э, хабды ажаллым!

Эбэм дьизэтин иһиттэн:

— Алажее, чэ киллэр дьизэҕэ, — диир.

Дьизэҕэ хабдыбын мөбүһүннэрбитинэн киирдим. Эбэм эмискэ өрүкүйэ түстэ:

— Оксизэ! Хабдыны бу тобо муннуугун? Өлөрө охсуохха!

— Эбээ, мин аһынабын ээ.

Эбэм хабдыны моонһун быһабынан быһа баттаан кэбистэ уонна эттэ:

— Алаже, оҕом миигин аһатаары-иһитээри өлөрбүтэ тобо үөрүүтэй!

Эбэм эппитигэр мин тиритиэхпэр дьэри үөрдүм.

ТҮА

Мин тыа иһигэр баар толоонго бардым. Тыа көбөрөн, харангарбыкка дылы буолбут.

Тыа иһигэр ырааттым. Дьикти да кэрэ эбит! Тулабын эргиччи одуулаһабын. Харабым дыримниһиргэ дылы — оннук дьикти!

Тиит лабаалара ыараан намыһыйбыттар, күөх киистэлэрэ көп түүлээх бытырһыс курдуктар. Тыал охсон долгулдьуттабына, тыа сыта муннуга саба биэрэр. Тыныгахха олус үчүгэй. Олус чэбдик.

Атабым аннын көрбүтүм, сир кырса өнгин араас өнгөөх сибэккинэн киэргэммит, күөх ньаассын отунан тэлгэммит. Өйдөөн көрдөххө — үчүгэй да эбит.

УЛААТАН ИСТЭХПИНЭ

ТААҢЫНАН ООННЬУУ

Биир сайын Чукчанга тааһынан оонньуубут, ол оонньуубут «аткачак» диэн ааттанар. Элбэх оҕо буолан энгин араас өгнөөх таастары таба суумата тынаары хомуйдубут: маҕан да, аранас да, эриэн да таастары. Көспүтэ буолан, сэтии курдук таастары субуруччу уурталыыбыт. Оччоҕо кырдьык даҕаны көтөл табалар иһэллэрин курдук буолар. Мииммитэ буолан, таас үрдүтэр олоробут. Таастары дьизини төгүрүччү уурталыыбыт; тааһынан иһиттэнэбит, тааһынан чааскыланабыт, кумаҕы чэй оҕостобут. Дьон буола оонньуубут: сорохтор аҕа, ийэ, сорохтор — оҕолор буолабыт.

Биир уоллуун бултуу барбыта буоллубут. Мин балыктыы барбыта буоллум, табаарыным чубукалаабыта буолла. Мин кыракый уу аттыгар олордум. Көрбүтүм арай уу кытылытыгар кып-кыра үөн курдук балык оҕолоро үөмэхтэһэллэр. Сүрдээх элбэх: оргуйарга дылыгыналлар. Балары мин илиһибинэн итигэстэтим бэргэһэм туолуор диэри! Булууланан, үөрэн-көтөн, ылгы-ыллы иһэбин. Дьоммор тийдим. Дьонум балыкпын көрөн үөрбүтэ буоллулар:

— Иэхэйбитиин, аҕабыт элбэх да балыгы бултаабыт, дьэ хага балык сиир дьон буолбуптут.

Онтон табаарыным кэллэ. Кини эмиэ элбэх баҕайы ообуй обуһу муһуһан аҕалла.

Кэлэн эттэ:

— Хор син элбэх чубуканы бултаатым!

Онуоха «оболорбут» буолааччылар үөрүүлэрэ сүрдээх.

— Алакее, аҕаккабыт, элбэх да чубуканы өлөрбүт, төбөлөрүн дьэ тиниктиирбит буолуо, иэхэйбитин да!

Онтон аһаабыта буоллубут, аспытын саҕабыт иһигэр уктан, кутан иһэбит. Чэйбит диэн — кумах, эппит — күөх от.

ЭТЭРБЭСИН УОККА ИРИЭРЭБИН

Кыһын Индигиргэ олус тымныы. Мин этэрбэһим куруутун тон буолар. Кэтэрбэр бастаан уокка ириэрэбин. Сиир эппит эмиэ тон. Бастаан эмиэ уокка ириэрэн баран, эттигин, буһараҕын. Тымныыттан дьиэбит иһэ бүтүннүү кырыа, чэнг.

Кыһынны тымныыга көһөр олус куһаҕан. Кини тулуйбат тымныыга түһэр. Хас көһүү ахсын мин тонгон олус эрэйдэнэбин. Бэргэнэм бүтэ кырыаран хаалар. Тохтуур сир чугаһаатаҕына үөрүүм улаатар.

Биирдэ арай Бургавли — Тирэхтээх үрөбэр тохтоотубут. Үс тордох дьиэ кэккэлэнэн турар. Эбэм, эһэм суох этилэр: биһигиттэн арахсыбыттар. Биһиги ийэбинээн иккэйэбин туора дьону кытта хаалбыппыт.

Манна кыыл таба суох буолла — сарсыннытыгар көһөрү гынныбыт. Мин төһө да тонорум иһин көһөр кэм кэлбиттэн үөрдүм: ыллыгы сырыттым. Онтон ийэм миэхэ эттэ:

— Тоҕо бачча үөрдүн, сарсын эмиэ тонгоһон. Көһөр сирбит сүрдээх тыаллаах буолааччы. Билигин этэрбэскин куурдуохпут, бука, быһа хатыскалаангыһын этэрбэһинг дэлби сыттыйдаҕа буолуо.

Киэһэ кэллэ. Мин ойуун кутурарын үтүктэбин. Ийэм табах кырбыыр маһын ылан дүгүр оһостоһун. Ийэм миигин буойар.

— Бу уол туох буолан бачча үөрдэ. Түксү, тохтоо, мэнигилээмэ! Утуй. Сарсын эрдэ туруохпут.

Утуйдубут.

Сарсыарда эрдэ бабайы жим да иннинэ харангаба турдубут.

Мин утуктуубун. Чэйдээтибит, эппитин сиэтибит. Ийэм утуйар тагаспын үрүлэннээтэ, ол аата суорбаны, тэллэби, сыттыгы уонна ол-бу бытархай малы кэлгийэн биир таба ындыгыта онордо.

Дьон табаларын эргитэ бардылар. Баран табалары үүрэн ажаллылар. Ийэм дьиэтин суйдаата, чуораларын — тордох тиирэр мастарын хомуйан кэлгийтэлээтэ. Онтон табаларбытын туттубут, ындыылаатыбыт. Тыа сабатыгар тийдибит. Дьэ, доботтоор, тыал да тыал! Мин тонмутунан бардым, сирэйбин биир тына иһэлиттим, ийэбэр этэбин:

— Ийээ, олус тоннум, сирэйим тонор

Ийэм этэр:

— Хаһан да хайыахпытый?

Мин эмиэ тоннум.

— Ийээ, тохтуур сирбит чугас дуо?

— Ыраах.

Табаларбыт ындыыллара холборуйан түһэллэр. Оччо-бо ийэм эрэй бөбөнү көрөр. Көмөлөһөр киһи суох.

Харанарбытын кэннэ дьэ кэлэн тохтоотубут. Ындыыларбытын түһэртээн баран, ийэм тордох оннун онороору хаары хаһыйда, тордох уңуоҕа буолар баһана мастары-титириктэри быһыталаата, хатырыктарын суйдаталаата.

Мин титириктэри таһабын. Онтон атыны кыайбаппын.

Ийэм үрүт мастары туруоран, ураҕастары бөлөмнээн, сөгүлээни тэлгээтэ уонна уоппутун отуннубут. Уокка иттэбин диэн мин үтүлүкпүн сиэтэн кэбистим. Ийэбэр үтүлүкпүн сиэппиппин эппэтим. Ийэм хаары уулларан чэй өрдө, эт күөстээтэ. Мин аччыктаабытым сүрдээх.

— Ийэ-э, мин олус аччыктаатым, эппит хаһан буһуобай? Эппитин сиэххэ.

Ийэм этэр:

— Дьөксө да сиикэй, буһа илик буолуо. Бустагына сиэхпит.

Онтон ийэм үтүлүкпүн уокка сиэппиппин көрөн соһуйда:

— Бу хаһан үтүлүккүн уокка сиэтэ юбуустун?

— Олус тоннум, иттэбин диэн сиэттим. Ол гэннэ сирэйбин үлүшүппүн эмиэ көрдөрөбүн. Ийэм санарбата. Эппитин ситэ буспатах да буоллар сиэтибит.

Ыалларбыт дьиэлэрин быдан түргэнник туруорбутта-
ра, оттон ийэм буоллабына, соботох буолан бэрт өр бо-
дьюустаһан хойут бүппүтэ.

ЭНЭБИН КӨРҮСТҮМ

Биһиги Ыакандьа үрэхэр түһэн олоробут. Мин таһыр-
дьа сырыттаһына биир киһи, һусчакалаах — кыппыас
сагыннахтаах, төргүүтүгэр үс тиингнээх офонньор хаам-
таран кэллэ. Мин одууластым. Хайа, мин эһэм курдук
дии! Киһи уучабыттан түстэ, ыһыырын уһулла, уучабын
баайда, онтон миигин сагата суох сөмүйэтинэн ыһырда.
Мин баран, дорооболостум. Эһэм хатыһылаах бытыгынан
иэдэспин таһайа-таһайа төбөбүттэн сыллаата.

Ол гэннэ эһэм ыйытта:

— Хайдах олоробут? Ийэнг баар дуо?

— Баар, — диибин.

— Эһиги дьиэбит мантан хайаларай?

Мин ыйабын.

— Ол кыра буруулаах хара дьиэ.

Эһэм миэхэ тиингнэрин биэрэ-биэрэ:

— Кээбэллэрин эн сиэбинг. Чэ, дьиэбэр барыах, бас-
таа! — диэтэ.

Бардыбыт. Мин эһэм иннигэр хааман иһэбин. Эһэ-
бин аһаллым. Дьиэбэ сүүрүү былаастаан кэллибит.
Үөрүүбүттэн, дьиэбэр сагата суох киирдим. Ийэм иистэ-
нэ олорор эбит. Ийэбэр үөгүлээтим:

— Ий-ээ, көр бу тиингнэри!

Ийэм көрө түстэ, сага аллайда:

— Ити ким эһиэхэ тиингнэри биэрдэ?

— Эһэм кэллэ. Тиингнэрин бу миэхэ биэрдэ.

— Эһэм кэллэ даа?

Онтон ийэм эһэбин кытта дорооболосто. Эһэм ыйы-
тар:

— Хайа дыэ хайдах-туох олоробут?

Ийэм кэлсиир:

— Син бэркэ олоробут, ыалдыбаппыт, быйыл кыһын
наар көһө сырыттыбыт.

Мин эмиэ эһэбэр кэлсиибин:

— Мин көһө сылдьан биэрдэ олус тонмутум. Тым-
ныһыта сүрдээх этэ. Сирэйбин үлүһүтүм.

Энэм тиингнэрбин сүлүтэлээтэ. Тиингнэрбин үөллүм, кээбэллэрин эмиэ үөллүм, буспутун кэһнэ боруобалаан көрөн баран эттим:

— Ийэ-э, оттон эн кээбэл сиэн дуо? Олус минньигэс.

— Сиэбим.

Киниэхэ биир кээбэли, өһөбэр биир кээбэли биэрдим. Тиингнэрбитин эмиэ үһүөн үллэһиннибит.

Мин эһэбиттэн ыйытабын:

— Чугас бааргыт дуо? Эбэм тугу тынарый?

— Чугас түһэн олоробут. Эбэнг эйитин куруутун ахтар, тыла наар эн тускунан. Биниги биир кыылы сиэбиппит. Эбэнг, бука, эйиэхэ кэһинитин тугу эрэ уурбута буолуо. Баҕар, силии да уурбута буолуо. Оттон ыйытта:

— Оттон эн киниэхэ туох кэһиилээххин?

— Туох да кэһиим суох.

Энэм дьиэтигэр төннөрүгэр, ийэбэр эттэ:

— Сарсын биһиэхэ көһөөрүң.

ЭБЭБИТИГЭР, ЭҢЭБИТИГЭР КӨСТҮБҮТ

Нөнгүө күнүгэр аһаан-сиэн, тагаспытын ол-бу малбытын хомунан энэм суолун устун бардыбыт. Энэм аах дьиэлэрэ оол курдук харааран көстөр.

— Ийэ-э, эбэм миэхэ кэһинитин тугу уурбута буолуой?

— Мин ону хайаан биллэхпиний?

Дьиэбэ кэллибит. Эбэм таһырдыа турар эбит. Эбэм олус үөрдэ, түргэн үлүгэрдик ындыыларбытын түһэртээтэ уонна этэр:

— Элэкэкэй, сүрдээх көс дьон кэллилэр, доҕор!

Дьиэбэ киирэн эһэбинээн дорооболостубут. Эбэм чэйин хайы-үйэ өрбүт, өтин буһарбыт, чуонгалыттан матаба иһиттэн силиини таһаарда. Биниги силиибитин сиэтибит, тыран — соккуойдаммыт кыыл иһин сыата соккуускалаах чэйдээтибит.

Эбэм миэхэ кыракый сонун уонна эмиэ миэхэ сөптөөх кыра этэрбэни кэһинитин уурбут. Миэхэ эттэ:

— Чэ кэтэн көр өрө.

Энэм этэр:

— Мин бэбэһээ эйиэхэ эппэтэбим дуо? Эбэнг кэһии-

тин уурбута буолуо диэн? Кырдык эбит дуу сымыйа дуу?

— Кырдык эбит, — диибин.

Ийэм ыйытар:

— Эбэн төһө үчүгэй эбэний?

— Эбэм олус үчүгэй. Эбэбин таптыбын, — диибин.

Биһиги эһэбит уонна эбэбит аабы кытта биир дьиэбэ олордубут.

ЭНЭМ БУЛТУУ БАРДА

Энэм биирдэ хайыһарынан бултуу барда. Ыкса киэһэ төнүннэ. Энэм этэрбэһин көрбүтүм барыта хаан-билик буолбут. Эбэм ону эмиэ көрдө уонна ыйытта:

— Алаке, тугу булууланнын?

— Муойкалаах тыһыны. Тыһыта эмис эбит.

Ийэм биһикки олус үөрдүбүт харах харахтыам—сиэм дии саныбын. Харабы сиирбин мин олус таптыыр этим.

Энэм миэхэ төбөгүн хамсата-хамсата, этэр:

— Сарсын харабы сиэн дуо?

— Сиэбим.

Сарсынгытыгар ийэм били бултаммыт кыылылары тиэйэ барда. Мин күнү быһа күүтэбин. Ийэм кэллэ. Мин утары сүүрэбин.

— Иэхэй-чуохай, иэхэй-чуохай! Ийэкэм, ийэкэм, ас аҕалла, — дии-дии, ыллыы-ыллыы, өрүтэ көтөбүн.

Эбэм миэхэ тобук сыатыттан быһан биэрдэ, ону мин сиэн кэбистим:

— Олус минныгэс! — диэтим.

Онтон эбэм кыыл төбөгүн сүлэн барда, харах сиэрибин аттыгар мин олорунан кэбистим.

Сотору энэм эмиэ бултуу барда. Киэһэ эргиллэн, хайыһарын дьиэ таһыгар уурда. Арай көрбүппүт, кыыл таба атыырын улахан баҕайы муоһун тулутунан киирдэ.

Эбэм үөрүүтүттэн үөгүлээтэ:

— Алаке, хор хата атыыры бултаан кэллэ дии, муоһу сиир дьон буолбуппут,

Мин эмиэ эбэбин үтүктэн эттим:

— Алаке, хор хата атыыры бултаан кэллэ дии, муоһу сиир дьон буолбуппут.

Мин инньэ диэбиппэр миигиттэн энэм, эбэм, ийэм бары күлүстүлэр. Мин бэйэм эмиэ күллүм.

Бу сыррыга булпутун эбэм тиэйэ барда, киэһэ тиэйэн аҕалла. Атахтарын сүлбүттэрин кэннэ силгэлээтибит, чоонку обустубут, силии сиэтибит.

Ийэлээх эбэм таһырдыа хорча* хатараллар. Мин онтон ыйытыгыта суох ылан сии сылдыабын.

— Аанһа хата илик хорчаны тоҕо мэнээк сиигин? — дигэн ийэм мөбөр.

ТУГУТУ КӨТӨХТҮМ

Биһи көһөн истибит. Эһэм биһикки табалары үүрөбит. Биир төрөөбүт тыһылаах этибит; саҕа төрөөбүт тугут кыайан хаампат. Эһэм ону уучабым үрдүгэр көтөхтөрө миэхэ биэрдэ. Баран истибит. Тугутум мөхсүбүтүгэр мин хаарга батары түһэн хааллым. Бүтүннүү хаары бүрүннүм. Хаар көхсүбөр киирдэ. Уучахпын куоттаран кэбиستم, онтукам көс диэки сиэлэ турда.

Эһэм күлэ-күлэ эттэ:

— Пахай даҕаны, бэйэбинээбэр кыраҕа кыаттарар эбиккин дуу!

Инньэ диэбитигэр мин тугукка олус кыһыйдым. Ытаатым, тугуту тайах маспынан кырбыахпын баҕардым. Тугутчаан тоҕуу хаарынан барда. Мин кэнниттэн экирэттиһэн иһэн хаалан хааллым.

Көһөөччүлөр тохтоон күүттүлөр. Мин сатыы ситэн кэллим. Ийэм, эбэм аах мин тугуту кырбаары экирэттиһэрбин көрөннөр дэлби күлбүттөр. Мин дэлби тириттим. Бэргэһэм ыратын илиибэр тутан иһэбин. Сирэйим уу саккырас буолбут.

Ийэм ыйытар:

— Уучаххын бу хайдах куоттардың?

Мин этэбин:

— Тугутчаан мөхсөн тиэрэ кэлэн түстүм, ол иһин куоттардым.

Кинилэр бары күлэн бардылар:

— Бэҕэһээ эрэ төрөөбүт бэйэбинээбэр быдан балыс тугукка кыаттарабын дуо?

Мин онуоха уордайан:

---

* хорча—хаппыт эт.

— Тугутчаан төбөтүн үлтү охсон кэбиһиэм, — дии-
бин.

Эһэм этэр:

— Тыый, ол тобо ити эрэйдээби өлөрдөнүй? Улаатта-
бына хайа үүтүн иһиэнг буоллаба дии.

Иһнэ диэбитигэр мин уоскуйдум. Тугутчаанга чу-
гаһаатым. Кинини олус аһынным уонна таптаатым.

САЙЫНҢЫ БЫРДАХТААХ КЭМНЭ КӨНҮҮ

Сайылыкка көһөн иһэбит. Бырдах былыт курдук хой-
дубут, куйаһа да сүрдээх. Тиритэммин бэргэһэбин
илиибэр тутан испитим. Ол иһэн, түһэрэн кэбиспиһин
өйдүөбөккэ да хааллым. Бырдах сиэбитигэр биирдэ бил-
лим.

— Бэргэһэбин ханна тыһын? — диэтэ ийэм.

Мин мөбүөбэ диэммин истибэтэх буоллум, саһарба-
тым.

— Бэргэһэбин сүтэрбиккин дуу хайаатын? — диир
ийэм.

— Сүтэрдим, — диэтим.

— Хайдах ол сүтэрдин?

— Тиритэммин устубутум даа ханна гыммыһын бэ-
йэм билбэппин.

— Кэһэй, кумаар сиэтэбинэ билиэн, аны сүтэрбэт
буолуон.

Балачча барбахты түстүбүт, бырдах тулуппата: эһим
кыһыта сүрдээх. Ийэбэр этэбин:

— Ийэ, бырдах алыс сиир. Тулуйбатым.

— Чэ бил, кэһэй, сүтэрбэт буол бэргэһэбин. Бырдах
эйгин үөрэтибэ.

Ол кэнниттэн тохтуу түһэн баран ыйытта:

— Аны бэргэһэбин сүтэриэн дуо?

— Суох, аны сүтэриэм суоҕа, — диибин.

Онтон миэхэ бэргэһэ булан биэрдэ. Табалар бырдах-
тан мөхсөллөр. Ындыылара холборуйан хаалар. Ол ах-
сын ийэм эрэй-мунг бөбөнү көрөр.

Тохтоотубут. Ийэм сарсыннытыгар бэйэтэ тордох тура-
бастарын онортоото. Киниэхэ ким да көмөлөспөт. Ийэм
миигиттэн ыйытар:

Хаһан эн бэйэнг урабастарыиружалары онорор киһи
буолуоххунуй?

— Билбэплин. Эһэм саға буоллахпына онгоруоҕум.

Сарсынныгыгар эмиэ көстүбүт. Дьон тохтообут сирдэригэр кэлэн түстүбүт. Бизэс тордох турар. Манна билбэт дьонум элбэх этилэр. Кинилэр ортолоругар сүрэхтээбит аҕам Кынаачай баар этэ. Кини эмиэ дьадаҥы, аҕыһах табалаах этэ. Кынаачай тордоҕор эбэм, эһэм, ийэм буолан — биһи бары киирдибит. Киирэн ийэм доросболон баран, эттэ:

— Оҕом улахан киһи буолла, бүтүн киһи буолла!

ДЭЛБИРГЭ

Сарсын эмиэ көһөргө тэринэбит. Киэһэ ийэм тоҕо эрэ тириини тырыта бысталаата, синньигэс синньигэстик тэллэ. Муодарҕаан мин ыйытабын:

— Ийээ, бу тугу онгороору тэллин?

— Бу дэлбиргэ диэн аатырар. Эн хата үчүгэй, араас дьүһүннээх таастарда итигэстээн таһаар.

Мин таас хомуйа үрэххэ киирдим. Элбэх баҕайы араас өҥнөөх — эриэн, маҕан таастары булаттаатым.

Кэлэн ийэбиттэн ыйытабын:

— Ийээ, бу таастар туохха наада буолаллар.

— Сискэ баҕар буурҕа түһүөҕэ...

Сарсынныгар үрэҕи өксөйө бардыбыт. Били ураҕастарбыт талыгырыы иһэллэр. Ийэм, эбэм уонна сүрэхтээбит аҕам сэргэстэһэ хаамтаран иһэн кэпсэтэллэр. Мин буоллахпына ыллыгы иһэбин. Кинилэр мин ырыабын истэн күлсэллэр, хайгыыллар:

— Элэкэкэй! Дьэ бэрт ырыа!

Сүрэхтээбит аҕам этэр:

— Элэкэкэй! Оҕом — Эминньэх үчүгэй ырыаһыт киһи буолбут, доҕор!

Кини инньэ диэтэбинэ, мин жыбыстан ыллыырбын тохтотобун. Сирэйбин ытыспынан саптан баран, ынгырбар саба түһэбин. Онтон тэһийбэккэ, тулуйбакка, эмиэ ыллаан барабын. Ыллыы-ыллыы хаамтарабын. Эмискэ эбэм эттэ:

— Чэ эрэ, түксү, ырыаҕын уурат! Тохтобулга тийдэххинэ ыллаар.

Төһө да ыллыахпын баҕардарбын, эбэм тылың истэн, ыллыырбын уураттым. Ол да буоллар киниттэн ыйытабын:

— Мин дөксө ыллыахпын баҕарабын, ыллыыбын дуо, Эбээ?

Эбэм эттэ:

— Кэбис, иннибитигэр киһи уңуоҕа баар.

Көрбүтүм, булгунньах үрдүгэр киһи уңуоҕа баар эбит. Ийэбиттэн мин ыйыттым:

— Ийэ-э, киһи уңуоҕун аттыгар ыллыыр тоҕо сатам-матый?

Ийэм миэхэ быһааран биэрдэ:

— Киһи уңуоҕун таһыгар улаханнык саҕарар куһаҥан, айыы буолар.

Сис үрдүгэр тийдибит. Дьон бары ол-бу таҕас кыраһынын, тааһы, көмүс алтан харчыны уурдулар. Онно элбэх баҕайы сарадах бытырыыс таҕастар ыйаанан тураллар эбит уонна таас арааһа, кирибинньик харчы, ол-бу барыта чөмөхтүү ууруллубуттар.

ИККИ ОҢОНЬОР КӨРҮСТҮЛЭР

Элбэх баҕайы дьон тохтоон олоробут. Тордохтор күн уотугар туртайан көстөллөр. Таһырдыа таба бөҕө биир сиргэ бөлүөхсөн тураллар. Биһи биир тордох таһыгар кэлэн ындыыларбытын түһэртээтибит. Бэйэбит тордохпутун туруорбакка эрэ дьон тордохтор киридибит. Мин эһэбин батыстым. Тордоххо кирибиһит оҕонньордоох эмээхсин уонна икки кыыс бааллар.

Эһэм анараа оҕонньору кытта күлсэ-күлсэ жэпсэтэллэр. Кинилэр бэркэ билсэллэр быһыылаах. Мин кими да билбэппин.

Эһэм оҕонньорго жэпсиир:

— Эһи биһи арааһыбыһыт сиин ыраатан баран хор көрсүстүбүт эбээт.

Оҕонньор эһэбиттэн ыйытар:

— Ол арааһыахпыттан ыла дьэ төһө бэркэ олордугут?

— Ээ, сиин бэркэ олордубут, тыыннаах сылдыабыт, ыалдыбаппыт.

Оҕонньор эмиэ ыйытар:

— Оттон кыылы төһө бултаабыккыт эбитэ буолла?

— Ээ, кыралаан сиин сиэтибит, эти элбэҕи хатардыбыт. Кырдьан эрэбин быһыылаах, кыылы кыайан бул-

таабат буолан эрэбин. Хайыһарынан ыраах кыайан сылдыбыаптын. Сылайан хаалабын.

Офонньор онуоха эттэ:

— Оннук буолумуна, мин эмиэ сыл ахсын ыарачан иһэбин. Аны кэлэн били былыргы эдэр эрдэбинээбибит эргиллэн кэлиэ баара дуо?!

Эһэм ыйытар:

— Хайа, оттон эн, хайдах олордун, төһө бэркэ сырыттын?

— Ээ, мин даһаны син оттон сылдыабын... Бу ыалдьар буолан хааллым. Кыылы сыл ахсын сиикэрэлээн сиир этим. Хата быйыл, урукку сыллардааһар абыһабы бултаатым. Хайыһарынан хаамы саһана ыалдьан хааллым. Ол иһин аанһа кыыллаабатым. Уонтан эрэ таһса кыылы өлөрдүм уонна түөрт саһылы бултаатым.

Эһэм ону истэ олорон эттэ:

— Хор хата саһылы байанайын бэркэ биэрбит эбит, доһор!

АБАМ ТУҢУНАН КЭПСЭТЭЛЛЭР

Таба тыла сокуускалаах чэй истибит. Офонньор мичээрдии-мичээрдии миигиттэн ыйытта:

— Эһэбин таптыгытын дуо?

— Таптыбын, — диэтим.

Иһнэ диэбиллэр эһэм мин диэки көрө түстэ уонна мин туслуһан офонньорго кэпсээтэ:

— Оһом куруутун үөрэ-көтө сылдыар эбээт, үкчү аһатын курдук. Кини мичилийэ сылдыарын көрө-көрө мин эмиэ үөрэбин.

Офонньор онуоха эттэ:

— Аһата кырдык, бэрт майгылаах үөрэ-көтө сылдыар кини этэ. Кини тугу эмэ кэпсээн хайаан да кинини сэргэхситээччи этэ...

— Чугас эргин киниэхэ тэһнээх хайыһардыт кини үөскээбэтэбэ, — эһэм мин төбөбүн имэрийэр. — Оһом улааттаһына, аһатын курдук кыылдыт буолуо.

Ол курдук икки офонньор сайынһы күн кириэр диэри кэпсэттилэр.

Мин эбэбэр тыл кэһиибин уурдум. Онтукабын баһтаан төгүрүччү тииспинэн кэбийэн баһан үтүлүтүм иһигэр ук-

тум. Ити бириэмэбэ эбэлээх ийэм тордохторун туруора охсубуттара:

Эбэбэр мин кэпсээтим:

— Биир офонньор уонна эмээхсин бааллар. Биһиги кинилэргэ тыл сиэтибит, чэйдээтибит. Онтон мин эйиэхэ кэһиибин ажаллым, — инньэ диэн баран үтүлүгүм иһиттэн кэһиибин ылан биэрэбин.

Эбэм үөрэн «алакее» диэн санга аллайар. Мин тииспинэн төгүрүччү кэймээбиппин ийэбэр көрдөрөр:

— Көр офом кэһиитин, кутуйах курдук төгүрүччү кэймээбит дии.

— Алаке, обокком хор иитэр-аһатар киһи буолан эрэр!..

НЭЭДЬЭ

Нөнгүө күнүгэр нээдьэ буолла. Элбэх да элбэх киһи таһырдыа муһунна: офонньоттор, эмээхситтэр, офолор, дыахталлар.

Нээдьэ сажаланна. Обо аймах, биһи бэйэбит наарбытынан туспа мустан нээдьэлээтибит. Дьон өр да өр нээдьэлээтилэр, түүнү быһа, сарсынгы күн күөрэйиэр диэри! Биһи, офолор эмиэ, улахан дьонтон хаалсымаары, сылайыахпытыгар диэри үнкүүлээтибит. Онтон кыайан турбат буолан сылайан олоро түстүбүт. Офолор бары айманаллар:

— Кэбис, сылайдыбыт, бүтүөбүг.

Ол курдук нээдьэлээн бүттүбүт уонна утуйан хаалдыбыт. Утуйан турбутум буутум кыайан хаампат гына быстан хаалдыбыт. Ону ийэбэр эттим:

— Ийэ-э, атабым алыс да ыалдыбыт.

— Ол аата мөлтөх нээдьэһит буоллабын дии! Эһэн нээдьэһит бэрдэ, эн курдук хата ыалдыбат.

ОЙУУН КЫЫРАР

Биир киэһэ чугаспытыгар ойуун кыырма. Дүгүрүн тыаһа дүгүнэс. Чэйдии олорон тулуйбатым, эбэбэр эттим:

— Мин ити дүгүр тыаһын баран истиэхпин баардым.

— Бар да, олус өр буолума. Биһиги сотору утуйуох-пунт.

Бардым. Ойуун кыыран эрэр тордобор киирдим. Көр-бүтүм, ойуун сага ойууннаан эрэр быһыылаах. Таҥаһын кэттэ. Биир ыарыһах оҕо ытамньыйа-ытамньыйа ойуун аттыгар олорор. Ойуун турда да экирээбитинэн барда. Таҥаһын бытырыһа сахсыллар. Ойуун ыалдыа сытар оҕо үрдүнэн дүнтүрүн охсо-охсо сүр түргэнник эргийтэлээтэ. Ыалдыа сытар оҕо аҕата дыахтар хамсатыгар кырбамматах сэбирдэх табаҕы уурда уонна этэр:

— Табаах сыһына амсайыан дуо?

Ойуун табаахтаата. Оҕо аҕата ойуунна этэр:

— Оҕоком ыарыгытын дыэ көр эрэ!

Ойуун табаахтаан баран, хамсаны оҕо аҕатыгар биэрдэ уонна төбөтүн илгистэ-илгистэ, ыалдыар оҕо диэки былаайабынан түөрэхтээтэ. Былаайаҕа умса кэлэн түстэ.

Ойуун онуоха эттэ:

— Таба көрө сылдьан киһи угуобун аттыгар хаһытаабыт, онтон ыалдыбыт эбит.

Оҕо аҕата ойууну ааттаһар:

— Дыэ, кытаат, хайдах эмэ гынан үтүөрдэн көр!

Ойууммут оҕо тула эмиэ мэнэрийдэ. Оҕо аҕата хамсаҕа өссө табаах ууран ойуунна биэрдэ:

— Табаахта амсайахтаа эрэ. Ыалдыааччыбытын үтүөрдэрин буоллар абырыа этин.

Ойуун былаайабынан иккиһин түөрэхтээтэ. Былаайах иккитэ олоро түстэ, биэрдэ умса түстэ.

Оҕо аҕатыгар ойуун эттэ:

— Аны эн санаарҕаама, оҕон мантан антах үтүөрэн иһиэ. Биир абааһы олохсуйбутун үүрэн кэбистим.

Ойуун инньэ диэбитигэр оҕо аҕата олус үөрдэ. Ойуун онтон манньатын көрдүөтэ:

— Миэхэ биир ыҥаахта биэрээр. Табаларгар биир элэмэс ыҥаах баар, ону биэрдэххинэ сөп буолуо. Онтон ордугу тугу эрэйнэмий?

Оҕо аҕата үөрэ-көтө хардарар:

— Биэрэн буолумуна, эйипиттэн харыстыахпыт дуо, биһиэхэ оҕобут эрэ үтүөрдүн...

Дыэлээх дыахтар, оҕо ийэтэ этэр:

— Сөп чэ... Көрдүүр ыҥааҕа оҕобут таптыыр ыҥааҕа этэ. Үчүгэй баҕайы дыһүннээх...

— Кэбис, харыһыйыма, оҕобут эрэ тилиннин. Үтүөр-дэрин билэн манһа көрдүүрү буолуо...

Мин кэнникинэн утуктаан бардым. Тулуйбакка, оло-рон эрэ, утуйан хаалбыппын. Дүгүр тыһа лүгүкүһэби-тигэр соһуйан уһуктабын. Ойуун өр баһайы ойууннаата, сарсыарда буолуор, күн тахсыар диэри. Мин дьиэбэр бардым. Эбэм быыс иһиттэн өнгөйдө уонна эттэ:

— Тоҕо өрөй бу оҕо сырыттаҕа, күн тахсыар диэри?

— Эбээ, мин утуктаан утуйан хаалбыппын. Сарсыар-да уһутуннум.

Көрбүтүм, кырдык, тордох дьиэ үөлэһин хайы үйэ күн сарданата кытардан эрэр эбит. Мин ыалдыа сытар оҕо хайдах үтүөрэрин толкуйдуу олордум. Мин санаабар, кини хайдах эрэ үтүөрүө суох курдук.

Кырдык оҕо эрэйдээх сотору буолан баран өлбүт этэ.

ЭНЭМ СААТА ТАППАТ БУОЛЛА

Энэм саата булду сыһар буолбут. Чугас Микиитэ дин ааттаах ойуун баара. Энэм эбэбэр этэр:

— Били оҕонньору аҕалан ойууннатан көрүмнэ: тоҕо эрэ таппат буоллум, бэл чубуканы сыһабын.

— Ойууннатыахха, кини билиэх тустаах туохтан тап-пат буолтун...

Энэм Микиитэ ойууну аҕалла. Дүгүрүн киллэрдэ. Мин дүгүрү тыһатыахпын олус баһаран кэллим. Энэм дүгүрү уокка куурда уурда. «Дүг-дүг» охсор, дүгүрү сүрдээх тыастаах. Энэбиттэн көрдөһөбүн:

— Мин дүгүрү тыһатыым эрэ!

Энэм миэхэ биэрдэ. Мин дүгүрү ойуун ырыатын үтүктэ-үтүктэ охсуталаатым. Онуоха энэм этэр:

— Кэбис, итинник тыһыма!

Ойуун туран кыраары оҕоһунна. Кырар таһаһын таһыннардылар. Дьон муһунна: иһит уурар оронго, аанна тордобу тула олордолор. Ойуун обургу хараһын мунунан көрдө, тыһын таһаарда. Онтон эмискэ өрө көрө-көрө ойуулаата, ыстаныталаата, уоту бурайан кэбис-тэ. Кутталбыттан таһырдыа ыстанаары гыммыппын дьон мөһөйдээтилэр. Сүрүбим тип-тибигирэс буолла. Энэм эттэ:

— Көр чэ, өссө да ойууннуу кутулар буол! Ойуун итинник суостаах буолар.

Тохтуу түнэн баран ыйытардыы:

— Хайа, аны үтүктүөң дуо?

Мин сагата суох дьон сирэйдэрин көрүтэлибин.
Ойуун кыыран иһэн эттэ:

— Хайа, дьиэлээхтэр, бааргыт дуо?

Дьонум үөгүлэһэ түстүлэр:

— Баарбыт, баарбыт!

Ойуун этэр:

— Түштэбит буруотуттан амсатыаххыт дуу?

Уот кытытыгар тобуктуу түнэн дүгүрүгэр өйөһө.
Эһэм хамсатыгар табаах ууран ойуунга биэрдэ:

— Дьэ хайдах эмэ тынан көрүүлэнэн көрдөргүн бэрт буолуо этэ. Чубуканы да кыайан таппат буоллум. Туох буолта буолла.

Ойуун табаабын тардан бүттэ. Эһэм илиитин сытыр-
баата уонна былаайабынан түөрэхтээтэ. Былаайага оло-
ро түһүтэлээтэ.

Ойуун эттэ:

— Чубуканы өлөрөн баран, иһин сыатыттан уокка бэрсибэтэх эбикиин. Ол иһин сыһар буолбуккун.

— Ээ дьэ буоллаҕа... Хайдах эмэ тынан көмөлөһөн көрдөргүн үчүгэй буолуо этэ, — диэтэ эһэм.

— Мантан ынтах көнүөбэ, табар буолуонг. Соторунаан биир аһаар муоһа тостубут атыыр чубуканы өлөрүөң. Ол уһа тобутун сыатыттан уокка бэрсээр, оччоҕо сыыспат буолуонг.

— Дьэ бэрт эбит. Оннук эрэ буоллун!

Ойуун тойугулуу былаастаан эһэбэр этэр:

— Дүгүрдэ миэхэ онгоруон биэрээр.

— Сөөп, онгорумуна! — диэтэ эһэм.

Ойуун ойуумсуйан бүттэ. Чэйдээн баран утуйдубут. Аһыйах хонугунаан эһэм ойуунга дүгүр онгоруон биэрдэ.

Онтон эһэм чубукаларга сылдыа сатыыр да биир да чубуканы өлөрбөт. Күн ахсын сыһан кэлэр. Эһэм ити кэнниттэн саатын уоһун бэйэтэ игийинэн кылгата аалла. Сарсыһытыгар баран, биир чубуканы өлөрөн кэллэ. Онтон ыла чубуканы көрдөбүн ахсын өлөрөр буолла. Эһэм эбэбинээн кэпсэтэллэр:

— Били ойууммут тугу да билбэт эбит дуу, хайда-
бий? Хата бэйэм саабын онгостон баран сыыспат буол-
лум.

Эбэм эмиэ этэр:

— Кырдык оннук быһыылаах.

АҢАМ ТУҢУНАН АХТЫҢЫ

Ийэбиттэн мин ыйытабын:

— Ийэ-э, мин аҕам ханна бааттай? Тоҕо оҕолор минигин журуук «аҕата суох», тулаайах диэн хаадьылыылларый? Оҕолор аҕалара кыыл чоонкутун аҕалаллар, оттон миэхэ ким даҕаны аҕалбат...

Инньэ диэбиппэр ийэм умса көрөн оморбохтоон баран миэхэ кэпсээтэ:

— Аҕан адьас кыра эрдэххинэ суох буолбута. Оччо-тооҕуга эн тугу да билбэт этин. Аҕан мэлдьи бултаах кэлэрэ, чоонкуну, чалыгыны туппутунан сылдыра. Кини үчүгэй булчут этэ. Аҕардас кыылынан ииттинэн оморбуппут. Табаны дэнг кэриэтэ идэһилэнэрбит. Табабыт аҕыйах, баара эрэ уонтан тахса этэ. Саас эрэ буоллар хайыһарынан хаамара. Сарсыарда эрдэ, халлаан сырдыыта туран, солучаабын сыһын сүгэн хайыһарынан баран хаалара. Киэһэ биирдэ бултаах кэлэрэ. Инньэ гынан, эти элбэхтик хатаран саппаастанарбыт. Ардылар тиинниир этэ, түбэспит күнүгэр 40—50 тиингнээх эргиллэрэ.

Истэн оморон ийэбиттэн өссө ыйытабын:

— Ийэ, аҕам хайдах суох буолбутай?

— Кини ыалдьан өлбүтэ... Биир сылы быһа ыалдыа сытан баран, нөҕүө сылыгар барахтаабыта.

ИЙЭМ СОБОТОБУН СОРОНОРО

Аҕам көһө сылдыар булчут эбит. Адьас кыра эрдэхпинэ өлбүт.

Аҕам өлүөбүттэн ыла, ийэм бэрт кыһалҕалаахтык оморбут. Туох баар үлэтигэр, сырыытыгар бэйэтэ соботох сылдыра. Киниэхэ көмөлөһөр ким да суоҕа. Үчүгэй аһы аһаабатаҕа. Чэй, табах дэнг кэриэтэ эрэ көстөрө. Олбу дүнээйини сиртэн хомуйан чэй оҕосторо. Дьон табактарын угуоҕун тардара. Арыт, табах хаатын кыһыйан тардара. Ийэм бултаабат буолан, чэйин, табаабын тириитыс имитэн булунара.

Кэнники табаларын барытын кэриэтэ сиэн, биэс эрэ табаны ордорбута. Дьонтон дьонго сылдьан тириитимитэн, таһас тигэн айаабын ииттэр буолбута. Күннүктээх

үлэтигэр кутуу чэй, хамса табаах сыһын да биэрдэхтэринэ, ийэм эрэйдээх үчүгэйдик төлөөтүлэр диэн, үөрэрэ.

Ийэм сайынын чыгыччылаан* киэһэ, сарсыарда аһылыгын булара.

Кэннэки мин табаны син үчүгэйдик көрөр буолбутум, дьон табаларын маньырым. Табаарыспынаан Степаннын иккиэн күнүһүн көрөр, түүнүн маньыр буоларбыт. Тобус саастаахпар миигин ийэм убайбар табаһытынан биэрбитэ.

УБАЙБАР ТАБАҤЫТ БУОЛЛУМ

Тобус сааһым туолуутугар убайбар таба көрөөччү буоллум. Убайым саха баайдарын, атыһыттар табаларын тутар этэ. Мин кини тутар табаларын түүнүн манаан баран, күнүс эмиэ көрөбүн. Олус сылайабын, куруутун утуктуу сылдыабын. Ол үлэбэр убайым тугу да биэрбэт.

Соробор баайдар оҕолорун кытта барсабын. Ол сылдьан хас сырыы аайы миигин дэлби дьиибэлээн ытатар этилэр. Бырдах бириэмэтигэр бэргэһэбин былдыыыллара. Бырдах сиэтэҕинэ, күлсэллэр:

— Һэ-һэ, ити уол араастаан сирэйн туттар уонна тарбанар.

Ол курдук эрэйдээн-эрэйдээн баран, бэргэһэбин биэрэллэр. Маньы сылдьан миигин сир самай куһаҕанынан ытталлар: тааһынан, эбэтэр хайа сирэйнэн. Оттон бэйэлэрэ буоллабына көнө ньуурдаах сиринэн бараллар. Мин күүһүм мунгуһан сырыттаһына, кинилэр хаһытыыллар:

— Һодья, һодья**.

Кэннэки табаларбыт сыттаһтарына, биһиги чэйдээбитинэн барабыт. Баай оҕолоро сылаах этинэн өйүөлэнэллэр. Миэхэ туох да суох. Арыт сылбахай ууну иһэбин. Кинилэргэ алыс ымсыырабын, силбин быһа ыйыста олоробун. Кинилэр миигин хаадьылыыллар:

— Биһи табабыт элбэх, ол иһин сылаах эти сиибит. Оттон эн аҕан да суох, табан да суох. Ол иһин дьон тобобун сиигин, унуобун тиниктиигин. Сыаны сиэтэххинэ, арааһа минньигэһиттэн аяххын аппытынан өлөн түһүөн этэ...

* Чыгыччы — күөгү.

** Һодья — түргэнник, хамсаахтаа.

Мин улахан санаага түнэбин...

Сарсыарда табалары тордох таһыгар үүрэбит. Мин дьиэбэр киридим. Эһэм, эбэм уонна ийэм чэйдэрин иһэ олороллор. Миигин көрөн үөрэ түстүлэр.

— Обоккобут хор түүннэри табага сылдыар киһи буолла дики!

Эбэм уонна ийэм икки ардыларыгар олоробун. Ийэм миэхэ быыкаайык буспут сыаны уурбут: убайым бэбэһээ мангайы* идэһилээбит. Эһэм ыйытар:

— Сыччый, төһө бэркэ сырыттың? Утуктабатың дуо?

— Олус утуктаатым. Сылайдым. Озолор миигин туой куһаҕан сиринэн, хайа сирэйинэн, тааһынан сырытынна-раллар. Табалар сыппыттарын кэннэ чэйдээтибит. Онно киһилэр сыалаах эти сиһилэр. Мин ону көрөн олордум. Ол олон кэлсэтэллэр: «Биһиги элбэх табалаах буоламмыт сыалаах эти сиһибит; оттон эн аҕата да, табата да суоххун», — диэн.

Мин кэлсээммин истэн баран, ийэм марылааччы ытаата. Эбэм ийэбин саататар:

— Былыр үйэбэ суох буолбукка харабың уутун бараама. Биһи да обобут улааттабына биһигини итиэбэ...

Эһэм тобо эрэ олус уордайда:

— Дьаабаллар! Обобун атаҕастаан эрдэхтэрин... Аҕата суобунан хаадылыыр буоллахтара... Киһилэр да аҕалара таас дьон үһү дуо? Син биһир өлүмнэ, ханна барыахтарай. Тот буолан ол-бу буолан эрдэхтэрэ абатын, көр эрэ!!!

Эһэм манньык абаламмытын мин урут көрө илик этим...

ОДУУЛГА ТАБА МАНЬЫБЫН

Мин улааттым, табаны үчүгөйдик көрөр буоллум. Бырааттарым эмнэ улааттылар. Биһир одуул баара. Ол атыһыттар табаларын көрөрө. Киһи миигин ийэбиттэн таба манатаары көрдөөтө. Ийэм миигин биһэрдэ. Одуул икки оболоох. Мин киһилэртэн толлобун, дьахханабын.

* *Мангай* — төрөөбөт буолбут тыһы. Куруутун эмис буолааччы.

Табаларбын манаабытынан бардым. Түүннэри-күнүстэри арахпакка сылдыабын. Төһө да улахан ардах буоллар син биир ытар этилэр. Мин нусчакабын* кэтэн барабын. Табаларым ыһыллан хааланнар, бэрт эрэйинэн мунһабын. Арыт сорох табалар сүтэллэр. Ону күннүктээн көрдөөн дэлби сылайан кэлэбин. Дьиэбэр буоллабына мөһө тоһуйаллар:

— Тугу булан аһы сылдыангы табалары сүтэртигин?

Мин сынаһаҥа саҥата-ингэтэ суох бүк түһэн олоробун. Таҥаһым силгэ курдук ибили сытыйан хаалар. Оҕолор ону көрөн:

— Көр, көр, бу уол нусчаката саһаран хаалбыт!

Чэй ортобуна уонна аһаабыт астарын тобоҕун биэрэллэр. Онтон дыахтар соруйар:

— Бар, ноһоо, маста мастаан кэл! Кэлэн бараң утуһаар!

Ардах ортотугар аны мас мастыы барабын.

Таҥас биэрбэттэр, оҕолор эргэлэрин кэтэбин. Ийэм тикпит таҥаһа илдьирийэн бүттэ. Иһим кытаран көстөр, атабым тарбахтара быган тахсаллар. Оҕолор ону күлүү тынааллар:

— Көр эрэ, сонун көр, тураах хайыта тыыппытын курдук салыбырыы сылдыар.

Мөбүллэрбиттэн саллан таҥаһым алдыаммытын эп-пэппин. Биирдэ эмэ дыахтар абырахтаатабына хаһытыыр:

— Хайдах бу айылаах хайыта тыытабын, тиискинэн кирэбин дуу, тугуй?

Ол ахсын ийэбин санаатахпына кистээн ытыыбын. Биирдэ эмэ тиинг өлөрдөхпүнэ, бэйэлэрэ ылаллар. Атыылаан таҥас ылыналлар. Оҕолор араас үчүгэй нуучча таҥаһа ырбаахылаахтар. Мин сарыы ырбаахы элээмэлтээхпин. Сарыы ырбаахым ардахха сытыйан бараң, куйааска хатан хаалар. Онтон оҕолор биир туспа күлэллэр, үөрэллэр, ырбаахым хачыгырырырын араастаан үтүктэллэр: «кабан-кабан, кайыг-кайыг» дии-дии күлсэ-күлсэ сырсаллар...

---

* *нусчака* — түүтэ тас өттүгэр, тириинэн тигиллибит эргэ сон.

МИИГИН КУОРАККА АБАЛЛЫЛАР

Революция кэннинэ, үрүн гвардия үлтүрүтүлүбүтүнэ кэннэ Верхоянской Ситэриилээх Комитетын председателэ миигин Якутскай куоракка абалбыта.

Куоракка кэлээт, кини миигин бэйэтин дьиэтигэр илтэ. Таҥаһым бүтүннүүтэ тирии таҥас этэ. Сафынһабым, суорҕаным таба тириитэ. Дудикам* чубука тириитэ. Ырбаахы диэн суох.

Өтөр чээйдээри олордубут. Биир нуучча киһитэ — учуутал уонна миигин абалбыт киһи бааллара. Кинилэр миигин икки ардыларыгар олортулар. Итинтэ киһи тулуйан олорбот буолла. Мин дудикабын уһултум. Дудикам түүтэ остуолга ыһылынна. Сыгынһабын олорон чээйдээтим. Кинилэр хайдах эрэ дьиибэргииллэр уонна аһыннылар быһыылаах. Иккиэн икки өттүбүттэн саахар биэрэллэр. Көлөһүнүм сүүрүгүрэ олорор. Ону илиибинэн сотто-сотто чэйдиибин.

Киэһэ утуйдубут.

Сарсынһытыгар туран көрбүтүм, суорҕаным түүтэ оронун толорбут. Этэрбэспин кэтэ олорон саныыбын: таҥаһым бүттэбинэ хайдах буоларбыный? Этэрбэһим алдьаннабына баҕас иэдээн...

Сарсыарда дьонум кэлсэтистилэр: «Бу оҕоҕо таҥаста биэриэххэ. Хараҥа сиртэн кэлбит киһи буоллаҕа дии»... — диэтилэр быһыылаах.

Онтон миэхэ арай таҥас биэрдилэр. Маахылла саҥа таҥас: ырбаахы, саппыкы, көстүүм, суорҕан!

«ИСПОЛКОМ УОЛА»

Учуутал миигин оскуолаҕа илтэ. Күтүр улахан дьиэбэ тийдибит. Киирдибит. Дьэ, доҕоттоор, оҕо бырдах курдук! Сагаларыттан бу улахан дьиэ ыйыргыйарга дылы. Кулгаабым хайдах эрэ төйөн хаалла.

Онтон дьэ үөрэммитинэн бардым. Урут саха тылын билбэт этим, өгө суругу билиэм дуо?! Онтон өтөр соҕус сахалыы кэлсэтэр уонна суруйар буоллум. Саха оҕолоро мин эвенни саҥарарбын олус истиэхтэрин баҕараллар.

* Дудика — түүтэ ис өттүнэн тигиллибит сон.

сонургууллар. Арыт батына сылдан соруйан сангардаллар, ыллаталлар дафаны.

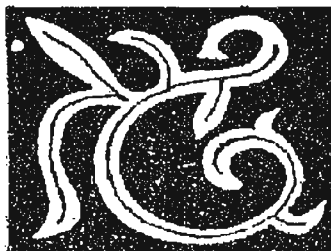
Учууталым миигин сөбүлүүр курдук. Куруутун ыйытар:

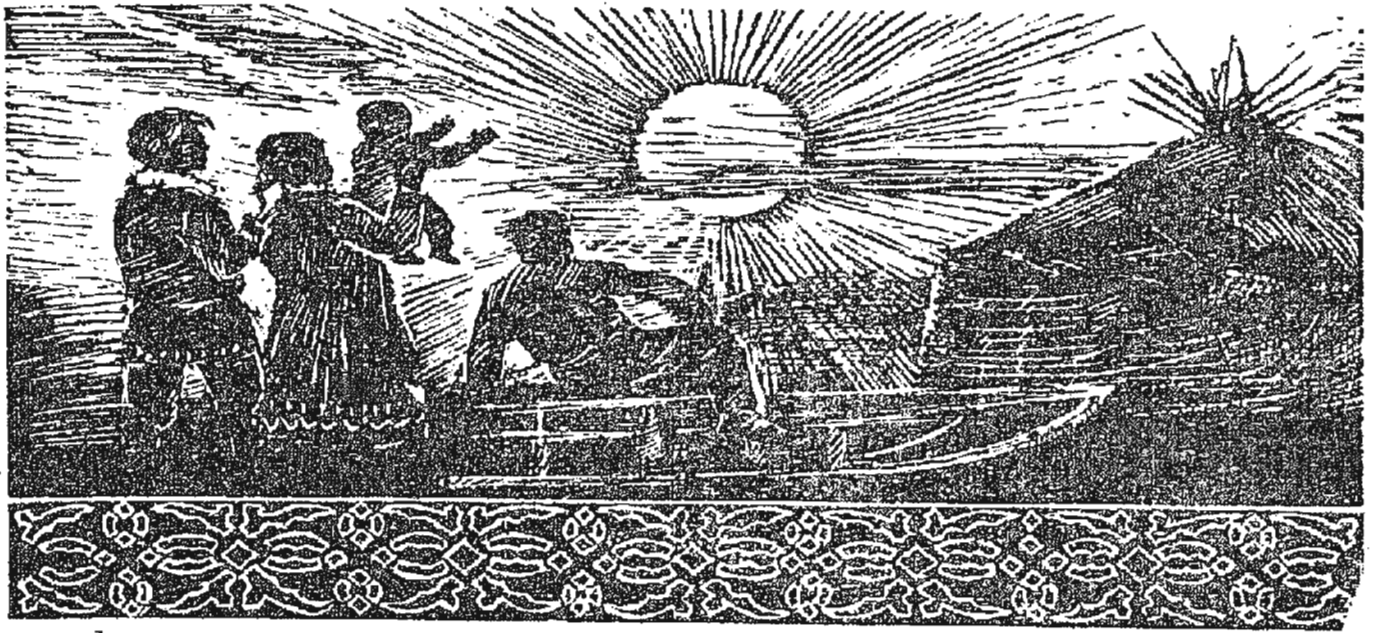
— Хайа, хайдах сылдаабын? Оболор үчүгөйдөр дуо? Дьийбэлээбэттөр, атабаастаабаттар дуо?

— Оболор үчүгөйдөр, тыыппаттар, — дийбин.

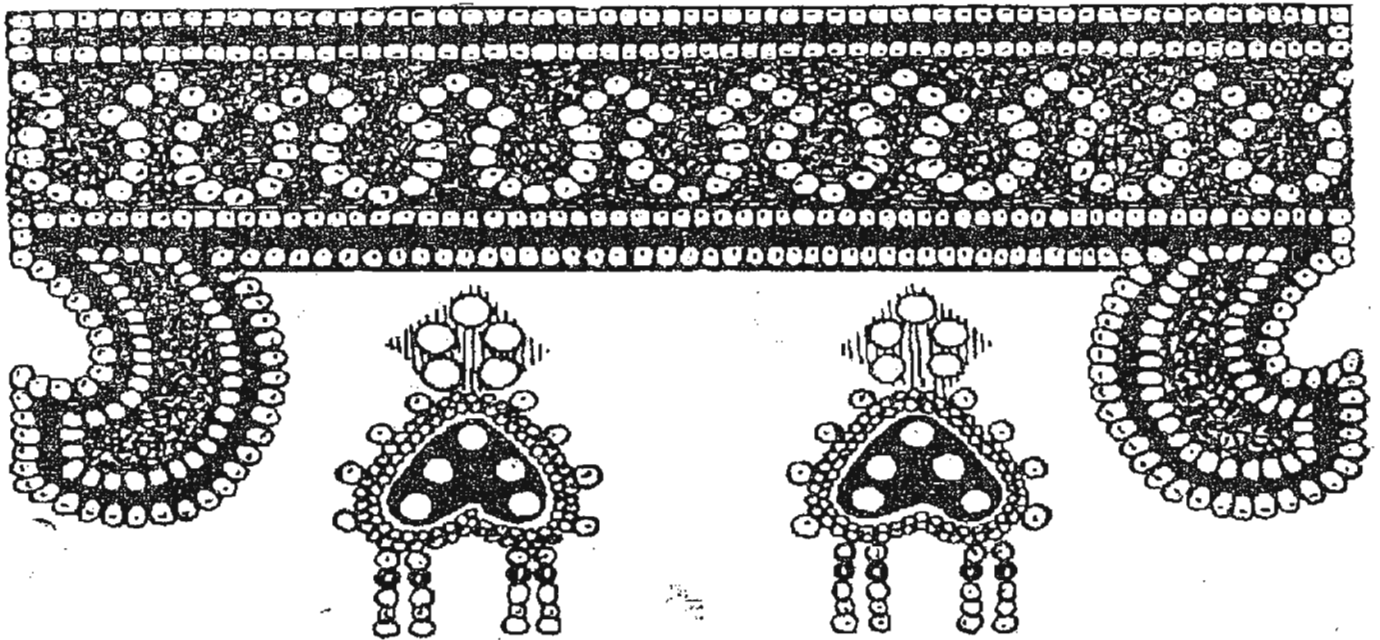
Мин тагаһым өссө уолсайынан оболор гиэннэринээ-бэр ордук буолан табыста. Барыта санга. Сонум эмиэ үчүгөй бабайы.

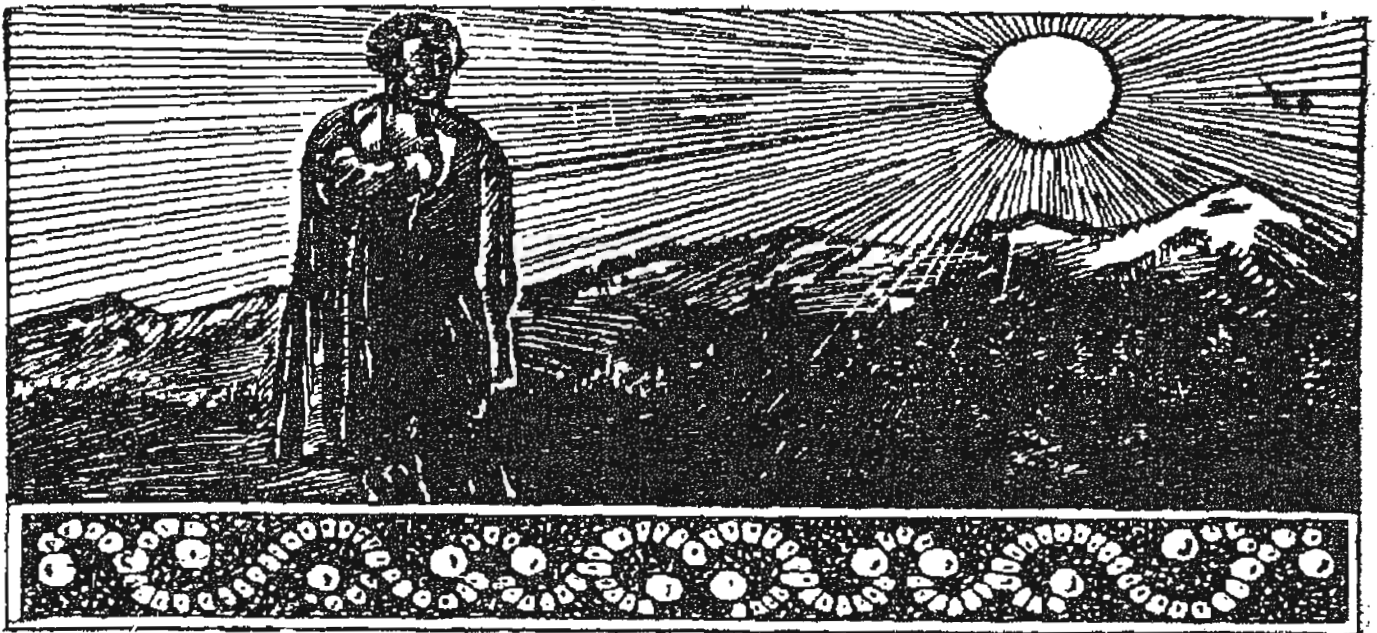
Оболор миигин: «Исполком уола», — диэн ааттыыр буоллулар.

КҮНҮ ТАПТЫБЫН

АНАБЫЛ

Тон дойду буоруттан
Туллубат тууралаах,
Хоту сир кунуһуттан
Хоннубат силистээх,
Тайба таас быһыһыттан
Тардыһар тымырдаах,
Табаһыт омуктан
Тахсыбыт поэттан;
Булуһут эбээнтэн,
Имийһит ийэттэн
Иитиллэн үөскээбит,
Буомнанан улааппыт,
Боростуой киһиттэн;
«Ньукулай тонустан»,
Тулаайах урдустан,
Тонкуруун тыллардаах
Тойукта туттааһан!

ПУШКИН КЭРИЭНЭ

Мин аапынан туолуо бүгүм улуу Русь
иитэ,
Миигин ааттыа манна туох баар омук,
Славян бардам сиэнэ, финн, билингги
дьинкэй

Тонус, степь иччитэ калмык.

А. С. Пушкин

Биһиэхэ былыр бөл диэтэр «күн ыраахтаабыт»
Арбахтаах эһэ курдук суостаах аатырбыт.
Арай ырыа ыраахтаабыта Пушкин ыраас сүрөбинэн
Ахтыбыт өвөннэри, — кэриэс тыл кэбинэн...

Биһиги киэн тайбабытыгар элбэх сүүрүк устар.
Онтон бииртэ туох баар тыһыннаах бары мустар.
Ол өрүү ыллыы, туойа устар: «түмсүн» диэн ыңыраар,
Ол субу күн сириҥ хаһан да уолбат тымыра.

Мин этэбин хас өвөн тыллаахха:
Улуу Пушкин кэриэһин батыһын,
Ыраахтан ыраахха!

КҮН СЫРДЫГЫН ТАПТААН

Күөх сирэмнэ, тыаҕа сырыттым,
Кэлэ-бара киэн сири син хаамтым.
Сатала да суох үчүгэй эбит
Саманна төрөөбүт, үөскээбит!
Хас хардыыҥ сардаганаан ыйыллар,
Күн сардагата атаххар кэһиллэр.
Ол курдук күнтөн атара — сардага
Ыһыллан түспүт от-мас быһыһын ааҕа.
Дьэ дьикти! Поэт сылдыар тыатыгар
Күн даҕаны уотун сырдыга
Ордук дьэрэлийэ тупсан тыгар, —
Оннук өртөн өс-тыл кырдыга.
Мин да Пушкин курдук өрөкүйдүм,
Ол иһин поэт буоллаҕым диибин;
Мин да нууччалыы туойуохпун көбүйдүм,
Ол иһин бары омук жаана биир диибин...
О, күөх тыам, көңүл дуол дойду,
Туох баар буолуой, эн курдук күндү?
Өрүү эйиэхэ оҕолуу үөрэбин,
Эн курдук киэргэнэр буолаҕын,
Утуйа да сытан түүлбөр көрөбүн.
Эт, тоҕо мэлдьи өдөргин, кэрэҕин?
Курдук эн көрүлүү тураҕын,
Тоҕо мэлдьи мичилийэ үөрэҕин?
Эт, тоҕо?
Оччоҕо арай дууһам дуоһуйуо,
Оччоҕо дьэ поэтыҥ уоскуйуом.

КЫҢЫЛ КӨМҮС КЫЫСТЫЫН КӨТҮҮ

Сындыыс сырыылаах уучах курдук
Салгын аалыгар олордум,
Үөһэ да үөһэ көтөн табыстым,
Үрүң былыттын алтыстым.
Хотой буолан курулаатым,
Халлаан кырсынан айаннаатым.
Силлиэ холорук аргыстаах, —
Сиртэн тэйдим ырых-ыраах...
Күөх унаар кэтит киэн толооммут
Көбүөр саҕа эрэ буолбут,
Били дьылҕан тыабыт, маспыт
Бытык курдук бытыгыраспыт,
Игнэ кылаана буолан оччооннор,
Эймэнэн кестэллөр дьоннор.
Бинсэр обуруо саҕа буоланнар
Дьиэлэр тиһиллэн сыталлар.
Ленин жуоратын үрдүнэн
Көтөбүн күөх урсун үөһүнэн.
Күн аннын диэки чугаһаан
Көтүһөр көмүс кыысчаан,
Кырасаабысса кыысчаан,
Кыһыл көмүс чыычаах...
Күн ол кыһы оҕортуур
Көмүс долгун суһуоҕар оонһуур...
Күн кыһын кытта мин көтөбүн,
Күлүмнүү-мичингии үөрөбин!
Хор бу дьикти да буолар эбит,
Хопто курдук эргийэбит!

Эргийээт салгын аала
Түнэр көмүс көтөр буолан;
Көмүс көтөр көхсүн иһиттэн
Көтөн тырыбынаан түстэ
Кыһыл көмүс чыычаах,
Кырасыабай кэрэ кыысчаан —
Дьылыгырас көнө унуохтаах,
Тырыбынас уоттаах харахтаах,
Тэтэркэй ыраас хааннаах,
Эйэбэс эриэккэс майгыннаах!..
Кинилиин, ол көмүс кыыстыын,
Күөх хонуунан хаамтым..
Үчүгэй да күн буолбут,
Хонуу да тупсубут!..
Быраһаай, күн кыһа,
Бардын, сүттүң эн, дьон быыһар..
Сиринэн барбыт суолунг биллибэт,
Халлааннаан көпүтүң көстүбэт!..

ЫРЫА

Туундара кырбатыныны
Туңалыйан кини кэлэр,
Оччобо тула өттүм бүтүннүү
Күн тахсыбытыныны
Сырдыгынан туолар,
Оннук киниэнэ
Кэрэ дьикти килбиэнэ!
Ону утары көрүөх
Миэхэ күүс да суох...
Үөртөн быстан сылдыар
Тулаайах тугуттуу,
Үөмөр-чүөмөр үктүүбүн
Тулабын одуулуу...
Собуруу итии салгын миэхэ илгийэр,
Субураабыт сүрөбим долгуйар,
итийэр.
Күн үрдүгэр, күн сырдыгар
Көмүс чыычаах көңүл ыллыыр-
туойар;
Күн уота кинини илтир, курдуур,
Күн уота кинини кууһар, ууруур.
Көрүң, мин да сүрөхэйим
Күнгэ көбүйэрэ сүрүкэйин!..
Харанаттан үөһэ талаһар,
Халлаан үрдүгүн былдыһар
Күн кэриэтэ эбит буоллаҕа.
Мин даҕаны үчүгэйгэ баҕам...
Көмүс чыычаах тырыбыныны
Көңүл ыллаан дьырыбыныыр.

Халлаан умайар сырдыга
Харахпар чабылмайа тыгар.
Итин сир нарын хахыйаза
Илигирии тыаһыы турдаба,
Үчүгэйин
Күүгүнүү долгуйан,
Көй сэбирдэбинэн ортуйан!
Оттон мин...
Тон дойду
Тоһоҕос титиригин курдук,
Тыһаабат мутукчабын
Талбаатыы уунабын,
Талбааран турабын,
Тыла суох
Тонхолдьуйабын...

МУОРАБА

Хотугу хахсаатгаах халлаан
Холоруктаах дохсун буурбата
Модун уорун жүүнүгэр
Муораны күөстүү үлүннэрэр.
Борокуот устан дыгдалыйар,
Буруота бурбачыйа бысталанар.
Кыынньар долгуну кырыйан
Кылана көтөллөр холтолор...
Көхтөөх күлсүү диэки арай
Көрө түстүм шалуба үөнэ:
Кыыһырбыта ааспыт буурбабыт
Кыргыттар баттахтарынан ооньюур;
Собуруу дойду кыыс оботун
Солотуулаах долгун суһуобун
Күн уотугар күлүмнэтэн
Көңүл өһүлэр,
Көңүл ыһар,
Сахсыйар...

МУУСТААХ МУОРА КЫТЫЫТЫГАР

Тыйыс кыһын юбурту
Тыына бурҕачыйан кэллэ,
Күөх сайыным барахсан
Күөбүн ильдэ күрэннэ.

Сытыы тылалга кыйдатан
Сылаас күннэр куоттулар,
Итии тымныы охсуһан
Имэһнээх дыһбар хотто.

Күммүт аны кылгаата,
Күлүк түүммүт уһаата,
Күн сырдыга чугуйда,
Түүн хараһгата жалыйда.

Төгүрүк күн барахсан
Төлөнүн өрө ыһан,
Төрөөбүт итии сиригэр
Түһэ турда төкүнүйэн...

Куһаһан күн-дьыл кэллэ,
Куру-кэри оһолорго:
Таба үөрүн кэккэлэтэ
Тааһынан оонһуур уурайда.

Кэрэ күммүт оннугар
Кэрис бараан ый тыгар,

Харанга түүнү сырдатан
Харах буолан туһалыыр.

Табаны тахсан суоллуурга
Талыы ыйдаҥа буолбут.
Турдум бүгүн бэрт эрдэ .
Тордохтон ойон табыстым.

Көөртүм: хотугу халлаан
Кутаалана ҕумайар,
Дьүкээбил уотун төлөнө
Дьирибинии долгулдуйар.

Муустаах муора үрдүгэр
Уот байбалым бааллырар,
Кыраһа хаар кырсыгар
Кылбайар кустук оонһуур.

Манньык дыикти дойдуга
Маһан табаларбын көлүнэн,
Үрүҥ холорук буолан
Үөрэ-көтө айаннаатым.

НАКАНДЬА ЭБЭМ

Саймаарыйар салгыннардаах
Накандья үрэгэ эбэжкэйим,
Орой булгуннабар тахсаммын
Одуулуу көрө турдахпына —

Көбөрө чэлгийбит сыһытыгар
Күлүмүрдүү сүүрэр уулара
Эрчимнээх маамык түрдэстэн түһэринии
Эриллэн-буруллан сытаахтыыр эбиттэр.

Дуобат курдук туруоруллубут
Тордохчоон дьилэлэрин тулакатыгар
Туорах курдук бытаргыһаннар
Табаларын үөрдэрэ сырсаахтыыр эбиттэр.

Ону одуулаахтаан көрөммүн
Обо саастарбын ахтаң санаатым:
Күн сиригэр өн саҕачча
Күндү дойду баарын билбэтим.

Дууһабар кутуллан сылдьар
Дорбоонноох салгынын суугуна,
Сүрэхлэр ингэн сылдьар
Сүүрүктээх лууларын сөрүүнэ.

Эн илгийэр сылаас тыһынын
Эппин-хааммын чэбдигирдэр.
Эйигин хайгыгырта ол иһин
Эриэккэс тылы кыайан булбатым.

КИНГИКИЧ*

Кингикич үрэбим
Кингинэс-линггинэс
Кэтит киэн киэлитэ
Кимиэллээх силлиэлээх,
Чыһырар-хаһырар
Чысхааннаах хахсааттаах.
Халыһый, халыһый
Халысхан наартачаан,
Табыһый, табыһый,
Табачаан табаарыс,
Чыбыгыр-чабыгыр
Чыбырбас туйабын,
Чыгдаарар-чугдаарар
Чыгдаан суол чынгынас!
Куугунас-суугунас
Кулгаахтар чункунас,
Талыгыр-талыгыр
Намыскам талырбас.
Табачаан тардыһан
Тыгыыр быам тынгынас...
Кингикич үрэбим
Кингинэс-линггинэс
Кэтит киэн киэлитэ
Кимиэллээх силлиэлээх!...

---

*Кингикич — Чыһырар, (үрэх аата).

ТИИННЬИТ ЫРЫАТА

Тымныы обус буолан орулуур,
Тыына оргуйар, бурҕачынньыр.
Тыал кыһыран кыланар, кыйыдыйар,
Тула хаары ыһар, ытыйар.
Тиит ойуур күнү бүөлүү үүммүт,
Тиин манна туорах курдук үксээбит.
Үөрдүспүччө үөрэ-көтө сонньуулар,
Өрө-таннары тииккэ күһугуруулар.
Тулалыы мин хаамтым тииттэри
Тонотолоон ыллым туорахтары-тииннэри,
Бытырыыс курдук курбар баайдым,
Былааммын толорон быдан аһардым.
Доботторум, Ньөбөкэн уонна Ирҕыт,
Дойдуга дьэ кэллэ бараргыт:
Айанныыр ыллык тыргылынна,
Айа кирсин курдук тардылынна,
Атастарым, Ньөбөкэн уонна Ирҕыт,
Алыс ыраах барар сиргит:
Буурҕаны кытта тэҥнэ сырсын,
Бурҕайдын кыраһа хаар кырса.
Хатарыылаах хатын мас сыарҕа
Халтыйыаҕа халын да хаарга,
Ханнык да туманга суолу булуобум,
Сирдьит буоллун чуорааннах ньуобу.*
Тымныы, баҕар, орулаатын да хайаатын,
Тыына оргуйдун, бурҕайдын,
Тыал, баҕар, кыланньын, ытаатын,
Тула хаары тиитин, ытыйдын!
Ханнык да туманга суолу булуобум,
Сирдьит буолуо чуорааннах ньуобу.

* Ньуобу — табаны салайар мас.

М А А Й К Ү Н Э

Төгүрүйэр сир ийэ
Түмүк кэмэ эргийэн,
Түүлээх суорбан жаллааны
Дьөлө кэйэн ый быкта,
Түүнүн да күннүү тыкта!
Үүннэ сонтон Маай күнэ,
Уруй-туску Маайга!

Маай күнэ сир үрдүгэр
Тахсар дьылбыт түмүгэр,
Кэлэбит онно эргийэн,
Бүтүн сылы кэрийэн:
Дыбар муонун тоһутан,
Хаары-мууһу уулларан,
Булду бултаан муннаһан,
Былааммытын толорон,
Олох-дьаһах онгостон,
Ону-маны син тынан —
Кэмнээх дылы эргийэн,
Кэлээхтиибит Маайга тийиэн,
Кэрэ Маайга туску!

Кэрэ Маайбыт күннэрэ
Киһиэхэ кынат үүннэрэр,
Күн уота күүскэ тыгар,
Күөх тыа арылла түһэр.
Кэрэ Маай кэлэн истин,
Кэриир кэскил кэлистин!
Маай кэллэ. Мэлдьи кэлиэбэ,
Муус-хаар бураллан иһиэбэ.

ҮЧҮГЭЙ КҮН

Астыбыт халлаан
Арыллан сырдаан,
Сирдэрим үрдэ
Сэргэжсийэн үөрдэ,
От-мас салгына
Обуста долгуна.
Дэбдиэ, Дэбдиэ,
Бөрдиэн, чэлгийэн!
Бу маннык күнгэ,
Буолунай көнгүлгэ,
Тахсыах дьиэттэн
Тапталлаах сэгэттэй,
Көнүллүк тыынан,
Күөхчээн тыанан,
Сылдыах бииргэ,
Хаамсыах сэргэ.

ЭЙИЭХЭ

Эн килбик хараххын көрөбүн,
Дьонтон эрэ сэмэйгин сөбөбүн.
Ол иһин эйигин уруурбаан,
Олус мунчаарабын уйарбаан.

Эйиэхэ мин дууһам дьулуһар:
Эн саба күндү суох бу күн анныгар;
Мин тугу өссө этиэм баарай?
Миигин өйдүүрүг буолаарай?

Бисэр курдук тылы тиспэккэ
Бири мин чолчу этэбин эйиэхэ:
Эйигинэ суох мин сатаммыһын...
Эн ону, дьэ туох дии саныгыһын?

ЧЫЫЧААХТАРЫ ТУОЙАБЫН

Ый толбонун курдук маѳан
Ыраас кумааѳыны тэлгэтэн,
Учууталбын кытта олоробун
Улахан таас дыяэ жонугар.

Учууталым тылын иһиллээн
Олоробун чөнгөчөк курдук иһийэн;
Тугу суруйуохпун толкуйдуу
Тулабын көрөбүн одуулуу.

Түннүгүнэн мастар көстөллөр,
Тоѳо үчүгөйдэрэй чэлгийэн,
Тураллар суулгуссаны сэлэлини,
Тураллар айгырыны симэнэн...

Онно өйдөөн айрай көрбүтүм —
Олороллор эбит субу
чыычаахтарым!..

Намчы тамылѳан атахтарынан
Намылыайар лабааѳа хатаммыттар.

Сэбирдэхтээх лабаалар аргыыйдык
Сиккиэр тывалга бигэнэллэр,
Онно хачайдана ооньюур курдук
Олороохтуулар чыычаахтарым
оболоро.

Тонмут саѳа туттаннар
Тоѳо эрэ ылы-чып — ыллаабаттар,

ИЙЭМ УНУОБАР ИНЭН

Уу долгун айаннаах,
Уучах буур келөлөөх,
Унун таас үрэххэ
Ой дуораан аргыстаах,
Уйулбан ырыалаах,
Соботох, тулаайах
Ийэкэм унуобар
Эргиллэн инэбин—

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Эмийинг сылаанын
Иэдэслэр ингэрэн,
Минньигэс үүккүнэн
Мэйиибин эргитэн,
Уккунных суоһунан
Угара кууһаргын
Умнубат эрэйтэн
Уйарбаан инэбин —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Эн мийгин бырабан
Эт, ханна сытабын?

Бу үрэх сийгэр
Буор үрдэ томтойбут,
Ол буорбут үрдүгэр
От кырыс үллүбүт,
Күөх кырыс анныгар
Күн ийэм сыттабын —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Мин силис буоламмын
Тобулу үүнэммин,
Эйиэхэ киирэммин,
Ахтыбыт сүрэбим
Айманар сэлэнин
Саас үйэ тухары
Салпакка кэпсиэхпин
Сатаммат буоллаба —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Эн ииппит обокконг,
Эрэйдээх иринньэх,
Истэннин үөрүөххүн, —
Элбэби мин биллим:
Били урут «дьийкэй»
Билинги советскай
«Тонгустан» тахсыбыт
Тойуксут аатырдым.

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Ол үрдүк үөрүүтүн,
Одохпут сонунун,
Ойуурбут үрдүнэн
Сиккиэр тыал буоламмын
Симиктик силсийэн,
Сэбирдэх тылынан
Сэлэргээн ааһыахпын,
Истиэ суох бэйэккэн...

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх!

Уу долгун айаннаах,
Уучах буур келөлөөх,
Уһун таас үрэххэ
Ой дуораан аргыстаах,
Уйулбан ырыалаах,
Соботох, тулаайах
Ийэккэм унгуоҕар
Эргиллэн иһэбин —

Ийэкэм, ийэкээм,
Ийэкэм эрэйдээх.

БЫЛЫРГЫ ТАБАҢЫТ ЫРЫАТА

Тайба устун табалары үүрэбин,
Тыал утары аччык, сылайан иһэбин.

Күн эрэ мин диэки бу көрөр сылаастык,
Киһиттэн үтүөнү көрөрбүн аастым...

Тордоххо тийиэм киэһэ тонгон-хатан,
Тойонум онно олорор тотон-ханан.

Ханнык да тыалга маньыбын кини баайын,
Ол үтүөбөр ачыктыбын күн аайы.

Сырдык күн, эн, этиэнг буолаарай бу тобо
Манньк ыарый дьадаҥы кини олобо?

ХОС БЫҔААРЫЫЛАР

Н. С. Тарабукин суруйуулара сахалы тылынан аан бастаан бэчээттэнэллэр. Бу хомуурунньукка кини талыллыбыт айымньыларга киридилэр. Хомуурунньук, сүннүнэн, ССРС НА ЯФ библиотекутын рукописнай фондугар баар матырыааллартан сүүмэрдэннэ. Суруйааччы рукописнай фондуга баар айымньыларга үксэ черновиктарынан сылдыар курдуктар. Кини архыыбынай докумуоннарынан көрдөххө Саха сириг суруйааччыларын Союһун правлениетыгар бэйэтин айымньыларын икки төгүл ыһыт эбит: маннай 1948 сылга бэс ыйыгар, онтон 1949 сылга сэтинньи ыйга «Поэт таптырырыалара» («Поэт аяврин икэн») — диэн ааттаммыт хомуурунньугу. Ол айымньыларга кэстэ иликтэр.

Суруйааччы архыыбын ырытан көрдөххө, 1936—37 с. с. тахсыбыт хомуурунньуктарыгар кирибит хоһооннорун үгүс өттүн кэлин сана тупсарар, көннөрөр, чочуйар эбит. Бу хомуурунньукка кирибит хоһооннор автор кэнники редакциятынан бэчээттэнэллэр.

Аллара бэриллэр быһаарыыларга сүрүн библиографической дандайдар уонна айымньылар хантан ылыллыбыттара ыйылыннылар.

МИН ОҔО ЭРДЭХТЭЭБИМ

Суруйааччы «Мин оҔо эрдэхтээбим» диэн сэһэнэ бастаан Ленинградка 1936 с., онтон иккистээн 1938 с. эвен тылынан бэчээттэммитэ. Кэлин сылларга араас кинигэлэргэ («Север поет», «Творчество народов дальнего Севера», «Солнце над чумом», «Мы — Люди Севера»), «Ученые записки» (ССРС НА ЯФ ТЛИИ, 1955 с.) сэһэнтэн быһа тардыллан нууччалы тылынан тахсыталаабыта. 1959 с. Магаданга суруйааччы сэһэнэ уонна хоһоонноро туспа кинигэлэринэн эвенни уонна нууччалы тылларынан «Мин бинив», «Моя жизнь» — диэн кинигэлэр тахсыбыттара. Манна кириэр тылбаас 1938 с. эвен тылынан тахсыбыт кинигэттэн оҥоһулунна.

КҮНҮ ТАПТЫЫБЫН

1. **Ленин сокуона күүстээх.** Бу хоһоон поэт «Тайҕа ырыалара» диэн хомуурунньугар «Ленин сокуона кэллэ» диэн ааттанан эвенни бэчээттэммитэ. 1949 сыллаахха «Мин бинив», «Моя жизнь» диэн суруйааччы Магаданга тахсыбыт кинигэлэригэр бэчээттэммитэ. Кэнники поэт хоһоону чочуйан, тупсаран «Ленин сокуона күүстээх» диэн урукку хоһоонго олобуран суруйбут.

2. **Анабыл.** Бу хоһоон ССРС НА ЯФ библиотекатын рукописнай фондуттан ылылынна. Хоһоон ситэриллибэккэ хаалбыт. Аан магнай «Кыым» хаһыакка (30/VIII-59 с. 203 — №-гэр) уонна «Хотугу сулус» сурунаал 1960 сыллааҕы 1 №-гэр бэчээттэммитэ.

3. **Күн сырдыгын таптаан.** Хоһоон 3 араас варианнаах, суруйааччы архивыттан ылылынна. Хоһоон «Кыым» хаһыакка (22/II-59 с., 45 №), «Хотугу сулус» сурунаал 1959 сыллааҕы 2 №-гэр, «Фестивалы көрсүһэ» диэн 1959 сыллаахха тахсыбыт эстраднай хомуурунньукка сахалы уонна «Моя жизнь» диэн 1959 с. Магаданга тахсыбыт суруйааччы кинигэтигэр нууччалы тылынан бэчээттэммитэ.

4. **Пушкин кэриэһэ.** Суруйааччы архыбыттан ылылынна, хоһоон «Кыым» хаһыакка (30/VIII-59 с. 203 №) уонна «Хотугу сулус» сурунаал 1960 сыллааҕы 1 №-гэр сахалы тылбаастанан бэчээттэммитэ. Хоһоонго А. С. Пушкин «Памятныгыттан» ылылыбыт эпиграф — редакция киллэриитэ.

5. **Кыһыл көмүс кыыстын көтүү.** Суруйааччы аҕыйах тэтэрээтэ М. А. Сергеевка ССРС НА ЯФ председателэ проф. Цинциус В. И. туттарбыт этэ. Бу хоһоон онтон ылылынна уонна тылбаастанна. Магнай «Кыһыл көмүс кыыс көтүүтэ» диэн поэт хомуурунньуктарыгар, кэлин «Мин бинив» диэн кинигэбэ эвенни тылынан бэчээттэммитэ. Нууччалы «Моя жизнь» диэн Магаданга 1959 сыллаахха тахсыбыт кинигэбэ кирибитэ.

6. **Ырыа.** Отугус сылларга киэнник тарҕаммыт ырыа. Аан бастаан поэт Ленинградка 1937 сыллаахха тахсыбыт «Кыһыл көмүс кыыс көтүүтэ» диэн хомуурунньуктарыгар эвенни тылынан бэчээттэммитэ. Онтон кэлин араас сылларга тахсыбыт «Творчество народов Дальнего Севера», «Север поет», «Солнце над чумом», «Мы — люди Севера», «Ученые записки» (ССРС НА ЯФ ТЛИИ, 1955) нууччалы тылынан тахсыталаабыта. 1959 сыллаахха Магаданга тахсыбыт «Моя жизнь», «Мин бинив» кинигэлэргэ нууччалы уонна эвенни тылларынан бэчээттэммитэ. Тылбаас «Кыһыл көмүс кыыс көтүүтэ» диэн хомуурунньуктан оҥоһулунна.

7. **Муораҕа.** Аан бастаан хоһоон «һиги икэли» («Тайҕа ырыалара») диэн 1936 с. тахсыбыт поэт хоһооннорун хомуурун-

нбуктарыгар, онтон кэлин Ленинградка, Магаданга тахсыбыт хас да нууччалы тылынан араас сылларга бэчээттэнэн тахсыбыта. Сахалы тылынан «Хотугу сулус» сурунаал 1960 сыллаабы 1 №-гэр бэчээттэммиттэн. Тылбаас поэт кэнники редакциятынан тахсар.

8. Муустаах муора кытытыгар. Бу хоһоон тылбааһа «Мин олобум» диэн эвенни тылынан тахсыбыт кинигэттэн ылан оноһулунна.

9. Наканьдья эбэм. Урут тахса илик хоһоон. Суруйааччы архыбыттан ылылынна уонна тылбаастанна.

10. Кингикич. Хоһоон суруйааччы архыбыттан ылылынна уонна тылбаастанна, саҥа бэчээттэнэр.

11. Тиинньит ырыата. Бу хоһоон суруйааччы архыбыттан ылылынна уонна сахалы тылбаастанан «Кыым» хаһыакка (30/VIII-59 с., 203 №), «Хотугу сулус» сурунаал 1960 сыллаабы 1 №-гэр бэчээттэнэн тахсыбыта.

Ньөбэкэн уонна Иргыт — табалар ааттара. Ньөбэкэн — туус маҕан өгнөөх таба, Иргыт — Тигээйи (овод).

12. Маай күнэ. Хоһоон суруйааччы архыбыттан ылылынна, хас даҕаны варианнаах, Маҕнай «Кыым» хаһыакка (22/II-59 с., 45 №), онтон «Хотугу сулус» сурунаал 1959 сыллаабы 2 №-гэр сахалы тылынан уонна «Моя жизнь» диэн 1959 с. Магаданга нууччалы тылларынан тахсыбыт суруйааччы кинигэлэригэр бэчээттэммитэ.

13. Үчүгэй күн. Суруйааччы архыбыттан ылылынна, «Кыым» хаһыакка (30/VIII-59 с. 203 №) уонна «Хотугу сулус» сурунаал 1960 сыллаабы 2 №-гэр сахалы тылбаастанан тахсыбыта.

14. Эйиэхэ. Урут бэчээттэммэтэх хоһоон. Суруйааччы архыбыттан ылылынна уонна тылбаастанна.

15. Чыычаахтары туойабын. Бу хоһоон аан маҕнай «Тайба ырыалара» диэн поэт сборнигар эвенни тылынан тахсыбыта. Онтон кэлин суруйааччы Магаданга тахсыбыт «Мин олобум» диэн кинигэтигэр эвенни уонна нууччалы тылларынан 1959 с. бэчээттэммитэ. Тылбаас эвенни оригиналтан оноһулунна.

16. Ийэм уңуоҕар иһэн. Хоһоон суруйааччы архыбыттан ылылынна, хас да варианнардаах; «Кыым» хаһыакка (22/II-59 с., 45 №), «Хотугу сулус» сурунаал 1959 с. 2 №-гэр, «Фестивалы көрсүһэ» диэн 1959 с. тахсыбыт эстраднай сборникка уонна «Моя жизнь» диэн 1959 с. Магаданга тахсыбыт суруйааччы нууччалы кинигэтигэр бэчээттэммитэ. Хоһоон ырыаҕа таһаарыллыбыта.

17. Былыргы табаһыт ырыата. Саҥа бэчээттэнэр. Суруйааччы архыбыттан ылылынна.

И Н И Н Э Э Б И Т Э

Күн ырышыта (Г. М. Васильев ыстатыйата)	3
Ленин сокуона күүстээх	13

ОБО ЭРДЭХТЭЭБИМ (сэһэн)

Кыра эрдэхпинэ	17
* Иэһин биһик уйаланан	17
Ийэм кэпсиирэ	18
Хаамар буолтум	19
Чыычаахтары батыһабын	21
Сааскы сарсыарда	21
Ытым оҕотун этэрбэһин уһулаары гынным	22
Чуорааннаах обо	23
Үрүмэчинн кытта экирэттэһэбин	25
Убайым сүүһүгэр ыттым	25
Ньимын син олорон	26
Оҕолор миигин ытаталлар	27
Куобаҕы бултааһын	28
Күһүн	29
Кыһын	30
Хаарынан хабдыны оҕоробут	30
Таба буола оонһуубут	31
Хайаны таһнары хатыыскалы	32
Эбэм күрдэһин алдыаттым	32
Саас кэлинтэ	33
Күөх чэлгин саас	34
Хачайдана уонна маамык быраҕа оонһуубут	35
Төрүөх тахсытын саҕана	35
Тыа	36
Улаатан истэхпинэ	37
Тааһынан оонһуу	37
Этэрбэспин уокка ириэрэбин	38
Эһэбин көрүстүм	40
Эбэбитигэр, эһэбитигэр көстүбүт	41
Эһэм бултуу барда	42

Тугуту кетөхтүм	43
Сайынны бырдахтаах кэмгэ көһүү	44
Дэлбиргэ	45
Икки ошоньор көрүстүлэр	46
Азам туһунан кәпсәтәллэр	47
Һәәдья	48
Ойуун кыыраp	48
Эһәм саата таппат буолла	50
Азам туһунан ахтыһы	52
Ийәм соботовун сордоноро	52
Убайбар табаһыт буоллум	53
Одуулга таба маньыбын	54
Миигин куоракка ағаллылар	56
«Исполком уола»	56

КҮНҮ ТАПТЫЫБЫН

Анабыл	61
Пушкин кәриәһә	62
Күн сырдыгын таптаан	63
Кыһыл көмүс кыыстыын көтүү	64
Ырыа :	66
Муораға	68
Муустаах муора кытытыгар	69
Һакандья эбәм	71
Кигикич	72
Тиинһыт ырыата	73
Маай күнә	74
Үчүгэй күн	75
Эйиэхә	76
Чыычаахтары туойабын	77
Ийәм угуоғар иһән	79
Былыргы табаһыт ырыата	82
Хос быһаарылар	83

Николай Саввич Тарабукин
ЛЮБЛЮ СОЛНЦЕ
(Избранное)

На якутском языке

*Якутское книжное издательство
Якутск, П. Алексеева, 1*

Художник Е. М. Шапошников

Переводы с эвенского Г. М. Васильева

Редактор В. Д. Лебедев

Наблюдал за выпуском И. И. Артамонов

Худож. редактор Е. В. Михайлова

Техн. редактор Е. С. Парников

Корректор Е. Н. Ефремова

Сдано в набор 23. VI—60 г. Подписано к печати 23/VIII-1960 г.

Бумага 84x108 1/32. Объем 5,5. ф.з. п. л. Усл. п. л. 4,5.

Уч.-изд. л. 3,42 Заказ № 118 Тираж 4000 экз. МЛ 00188

2 руб. 20 коп.

С 1/II-1961 г. цена 22 коп.

Якутская республиканская типография
Якутск, Кирова, 9